

Romanička sakralna arhitektura ladanjskog prostora otoka Krka

Čubranić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:657149>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI

ROMANIČKA SAKRALNA ARHITEKTURA LADANJSKOG PROSTORA OTOKA
KRKA

Diplomski rad

Studentica: Katarina Čubranić

Mentor: dr. sc. Marijan Bradanović, red. prof.

Komentor: dr. sc. Danko Dujmović, docent

Rijeka, srpanj 2021.

Sadržaj

Sažetak	3
1. Uvod.....	4
2. Povijest istraživanja romaničkih ladanjskih crkvi otoka Krka	6
3. Društveno-povijesni okvir otoka Krka u srednjem vijeku.....	8
4. Razvoj i raznolikost romaničke arhitekture	11
5. Pregled romaničkih crkava na ladanjskom prostoru otoka Krka	15
5. 1. Područje grada Krka.....	15
5. 2. Područje kaštela Omišalj.....	23
5. 3. Područje kaštela Dobrinj	26
5. 4. Područje kaštela Vrbnik.....	30
5. 5. Područje kaštela Baška.....	36
6. Elementi stila i tipologija tlocrta.....	43
7. Prostorna organizacija i funkcija romaničke sakralne arhitekture ladanjskog prostora otoka Krka.....	49
8. Zaštita i valorizacija krčke romaničke arhitektonske baštine	53
10. Popis literature	58
11. Popis priloga	63

Sažetak

Ladanjska sakralna arhitektura s obilježjima romanike predstavlja specifičnu cjelinu u sklopu krčke srednjovjekovne arhitekture, do danas brojnije očuvanu u odnosu na urbanu sakralnu arhitekturu. Romanički stil se snažnije počeo širiti otokom Krkom nakon sredine 12. st. kao rezultat crkveno-političkih prilika koje su uvelike odredile njegovu pojavu i širenje. Na otoku Krku očituje se pojavom jedinstvenih arhitektonskih ostvarenja, često usko povezanih s pojedinim primjerima sjevernodalmatinske arhitekture. Svoju punoću ostvaruje prvenstveno u urbanim središtima dok se na ladanjskom prostoru odlikuje pojavom karakteristične tipološke grupe s tek ponekim stilskim znakovima. Brojni su primjeri kasnoromaničke arhitekture te one s obilježjima prijelaznog stila, što je rezultat dugog održavanja specifične arhitektonske tipologije, osobito u arhitekturi ruralnih područja. Građevine su u radu kataloški obrađene te podijeljene u pet cjelina prema ključnim srednjovjekovnim komunama – gradu Krku te kaštelima Omišalj, Dobrinj, Vrbnik i Baška. Posebna pažnja posvećena je stanju i stupnju očuvanosti te odnosu prema arhitektonskoj baštini kao elementu krčkog kulturnog krajolika.

Ključne riječi: romanika, sakralna arhitektura, ladanjska arhitektura, otok Krk, srednji vijek

1. Uvod

Romanička sakralna arhitektura značajan je element kulturnog krajolika otoka Krka. Iznimna brojnost ovih arhitektonskih ostvarenja potvrđuje da se romanički izraz podjednako proširio prostorom cijelog otoka, ostavivši trag na sakralnoj arhitekturi urbanih središta i šireg ladanjskog prostora. U tom se okviru izdvaja aspekt ladanjske sakralne arhitekture, malih romaničkih crkvi razasutih diljem otoka, na nerijetko teže dostupnim lokacijama krševitog krčkog kraja, koje ujedno predstavljaju i glavni predmet ovog rada.

Temeljni dio rada čini pregled romaničke sakralne arhitekture ladanjskog prostora podijeljen u pet cjelina prema ključnim srednjovjekovnim urbanim komunama, gradu Krku i kaštelima Omišalj, Dobrinj, Vrbnik i Baška. Važno je naglasiti da se srednjovjekovna komunalna organizacija otoka Krka ne podudara u potpunosti s današnjom administrativnom podjelom. Području grada Krka tako su pripadala područja danas zasebne općine Punat te naselja Kornić, Vrh i dio Šotoventa¹ koji i danas administrativno pripadaju gradu Krku. Kaštelu Omišalj djelomično je svojevremeno pripadao dio područja Dubašnice, odnosno predjela oko današnje Malinske, koje je do sredine 15. st. bilo vrlo slabo naseljeno.²

U radu se posebna pažnja posvećuje stilskoj analizi, osobito u kontekstu utjecaja romaničke arhitekture sjeverne Dalmacije, ali i fenomena europske internacionalne romaničke arhitekture. Važno je napomenuti da je ovu tematiku detaljno obradio Miljenko Jurković u sklopu doktorske disertacije koja je time poslužila kao osnova za stilsku i arhitektonsku analizu. Nadalje, u zasebnom poglavlju obrađuje se prostorna organizacija i položaj ovih crkvi u odnosu na središnja naselja pojedinih komuna kako bi pobliže objasnili njihovu funkciju, kako u prostoru, tako i u vjerskoj zajednici.

Premda je činjenica da potječem s otoka Krka bila glavni razlog za odabir ove teme, osobito se istaknulo pitanje stupnja očuvanosti ovog dijela krčke arhitektonske baštine. Rijetki su primjeri ladanjskih crkvi do danas ostali dobro očuvani, većina je već stoljećima

¹ Šotovento je naziv za zapadni predio otoka Krka u čijem se sastavu danas nalazi nekoliko manjih naselja: Bajčići, Brusići, Brzac, Linardići, Milohnići, Nenadići, Pinezići, Poljica, Skrpčići i Žgaljići.

² Dubašnica se kao kaštel razvila vjerojatno polovicom 15. st., u vrijeme naseljavanja Hrvata i Vlaha s kopna na poticaj tadašnjeg krčkog kneza Ivana VII. Frankopana. Generalno se područja Šotoventa i Dubašnice do njezinog odvajanja kao zasebne urbane cjeline povezuju s krčkim i omišaljskim područjem na temelju interpretacije najranijih povijesnih izvora, većinom sudskih sporova iz 12. i 13. stoljeća. Detaljnije o povijesnoj prostornoj organizaciji ovih područja u: IVAN ŽIC-ROKOV, Naseljavanje Dubašnice i Poljica u 15. st., u: *Krčki zbornik* 7, 1976., 183-194; TOMISLAV GALOVIĆ, O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krk, *Krčki zbornik*, sv. 48., Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka, sv. 42., 2004., 17-22.

izvan liturgijske funkcije te prepuštena propadanju i devastaciji. Ova je tematika do danas relativno dobro istražena u kontekstu povijesno-umjetničkih istraživanja, osobito pojedini kulturno-povijesno istaknuti primjeri, ali iz aspekta zaštite i očuvanja baštine nije dosljedno tretirana. Iz tog razloga, jedan od ciljeva ovog rada ukazati je na potrebu očuvanja ove baštine kao vrijednog elementa krčkog srednjovjekovnog naslijeđa.

2. Povijest istraživanja romaničkih ladanjskih crkvi otoka Krka

Romanička sakralna arhitektura otoka Krka dugo je predmet znanstvenog i stručnog interesa. Romaničke ladanjske crkve do sada su proučavane u okviru opsežnijih pregleda i sinteza romaničke arhitekture, a pojedinačni primjeri temeljito su obrađivani u brojnim publikacijama, osobito u okviru značajnih arheoloških istraživanja. Unatoč dobroj istraženosti, korpus romaničke sakralne arhitekture otoka Krka do sada nije monografski obrađen.

Najraniji izvor podataka predstavljaju biskupske vizitacije koje donose podatke o broju i stanju sakralnih objekata te kao takve predstavljaju ključne primarne izvore u proučavanju srednjovjekovne sakralne arhitekture otoka Krka. Vizitacije krčkog biskupa Pietra Bemba iz 1565. g. i apostolskog vizitatora Agostina Valiera iz 1579. g. koristili su crkveni povjesničari poput Mihovila Bolonića i Ivana Žica-Rokova, a u okviru istraživanja romaničke sakralne arhitekture otoka Krka i Miljenko Jurković.³ Opisujući povijesne i političke prilike na otoku Krku u doba vladavine knezova Krčkih, kasnije Frankopana, Vjekoslav Klaić indirektno se dotiče i određenih srednjovjekovnih crkvi i samostana.⁴ Slično se javlja i ranije u radovima Ivana Črnčića o povijesti Krčke biskupije te latinskim i glagoljskim zapisima otoka Krka.⁵ Početkom 20. st. rana istraživanja i fotodokumentiranje pojedinih objekata s ciljem zaštite i inventarizacije spomeničke baštine provodi Gjuro Szabo što ukratko opisuje u članku *Spomenici prošlosti otoka Krka* iz 1930. godine.⁶ U sklopu opširnije studije starohrvatske umjetnosti i arhitekture nastale iste godine, Ljubo Karaman navodi i pojedine primjere s otoka Krka.⁷ Među ranijim istraživanjima pojedinih lokaliteta ističu se radovi Branka Fučića, a osobito je značajan njegov doprinos u poznavanju crkve sv.

³ MIHOVIL BOLONIĆ – IVAN ŽIC-ROKOV, Otok Krk kroz vjekove, Zagreb, 1977.; IVAN ŽIC ROKOV, Gradske zidine i ulice u Krku, u: *Krčki zbornik* 2, Krk, 1971., 179-255. MILJENKO JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990., 62. U sklopu istraživanja arhitekture i urbanizma otoka Krka, na spomenute vizitacije u više se radova referira Marijan Bradanović. MARIJAN BRADANOVIĆ, Arhitektura i urbanizam renesanse na otoku Krku, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2007.; MARIJAN BRADANOVIĆ, Vrbnik, grad, ljudi i spomenici, Zagreb, 2015. U posljednje vrijeme osobito je mnogo na biskupskim vizitacijama krčkih biskupa kao povijesnoumjetničkom izvoru radio Danijel Ciković. DANIJEL CIKOVIĆ, Liturgijska oprema kaptolskih crkava otoka Krka u zapisniku pastoralne vizitacije biskupa Stefana Davida iz 1685. godine, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018.

⁴ VJEKOSLAV KLAJČ, Krčki knezovi Frankapani: od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118 do god. 1480), Zagreb, 1901.

⁵ IVAN ČRNČIĆ, Najstarija povijest krčkoj, osorskoj, rabskoj, senjskoj i krbavskoj biskupiji, Rim, 1867.; IVAN ČRNČIĆ, Krčke starine, u: *Književnik II.*, 1865., 1-23.

⁶ GJURO SZABO, Spomenici prošlosti otoka Krka, u: *Hrvatski Planinar – Glasilo Hrvatskog Planinarskog Društva*, 5, 1930., 131-141.

⁷ LJUBO KARAMAN, Iz kolijevke hrvatske prošlosti. Historijsko-umjetničke crte o starohrvatskim spomenicima, Matica hrvatska, Zagreb, 1930.

Lucije u Jurandvoru i Bašćanske ploče u vrijeme ranijih arheoloških istraživanja lokaliteta.⁸ Nadalje, Fučićevi *Glagoljski natpisi* donose interpretacije ključnih epigrafskih spomenika koji često predstavljaju važan izvor informacija o arhitektonskom kontekstu pojedinih objekata, osobito mogućim kasnijim intervencijama.⁹ Značajni su i Fučićevi sažeti tekstovi o otočkim naseljima u *Enciklopediji hrvatske umjetnosti* u kojima ocrtavajući arhitekturu i urbanizam pojedinih mjesta između ostalog imenuje i ključne romaničke crkve.¹⁰ Sakralnom arhitekturom otoka Krka uvelike se bavio i Andre Mohorovičić. Za poznavanje ladanjske arhitekture važan je Mohorovičićev rad o tipologiji sakralnih objekata Istre i Kvarnera kao jedan od ranijih pokušaja tipološke sistematizacije srednjovjekovne arhitekture tih područja, unatoč ponekim iz današnjeg aspekta zastarjelim pretpostavkama.¹¹ Sveobuhvatniji pregled romaničke arhitekture u okviru sinteze arhitektonske baštine otoka Krka, premda bez stilske klasifikacije ili arhitektonske analize, sastavili su prije spomenuti Mihovil Bolonić i Ivan Žic-Rokov u monografiji *Otok Krk kroz vjekove*.¹² U sklopu sinteze hrvatske predromaničke arhitekture, o krčkim primjerima ranoromaničke arhitekture pisao je i Vladimir Gvozdanović.¹³ Iz povijesno-umjetničkog aspekta, iznimno važan doprinos tematici predstavlja doktorska disertacija Miljenka Jurkovića.¹⁴ U radu je detaljno obrađena romanička sakralna arhitektura otoka Krka u sklopu opširnijeg istraživanja romaničkih crkvi sjevernojadranskih otoka, tj. kvarnerskih otoka i otoka Paga, s ciljem određivanja osnovne kronologije razvoja romaničkog stila u arhitekturi i stvaranja inventara romaničkih crkvi. Određene primjere krčke romaničke arhitekture M. Jurković obrađuje i u kasnijim radovima.¹⁵ Među studijama pojedinih ladanjskih romaničkih crkvi, značajna su istraživanja Ive Petriciolija i Pavuše Vežića utemeljena na opširnim komparativnim analizama arhitekture te analizi širenja stilskih utjecaja i razvoja tipoloških grupa.¹⁶ Nadalje, Ranko Starac u više

⁸ BRANKO FUČIĆ. Bašćanska ploča kao arheološki predmet, u: *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu*, 6-7-8, 1957., 247-262.

⁹ BRANKO FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982.

¹⁰ *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* 1-2, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1995.-1996.

¹¹ ANDRE MOHOROVIČIĆ, Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera, u: *Ljetopis JAZU*, 62 (za 1955. g.), 1957., 486-536.

¹² MIHOVIL BOLONIĆ – IVAN ŽIC-ROKOV, *Otok Krk kroz vjekove*, Zagreb, 1977.

¹³ VLADIMIR P. GOSS, *Predromanička arhitektura u Hrvatskoj*, Zagreb, 1996.

¹⁴ MILJENKO JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.

¹⁵ MILJENKO JURKOVIĆ, Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu, u: *Starohrvatska prosvjeta* 20, 1992., 191-213.; MILJENKO JURKOVIĆ, Uloga Zadra, Clunya i kneževa Frankopana u promociji romanike na otoku Krku, u: *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji u svibnju 1992.*, Rijeka, 1993., 177-188.; MILJENKO JURKOVIĆ, Benediktinci na sjevernom Jadranu, u: *Opatijske crkvene obljetnice: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji 17. i 18. studenoga 2006. god.*, Opatija, 2008., 7-56.

¹⁶ IVO PETRICIOLI, Od Donata do Radovana: pregled umjetnosti u Dalmaciji od 9. do 13. st., Split, 1990.; IVO PETRICIOLI, Stilska pripadnost crkve sv. Nikole kraj Nina i crkve sv. Krševana na otoku Krku, u:

radova o pojedinim primjerima ladanjske sakralne arhitekture iznosi inovativne pretpostavke temeljene na višegodišnjem terenskom radu na otoku Krku te poznavanju opće arheološke topografije otoka i njegove kulturno-povijesne baštine.¹⁷

3. Društveno-povijesni okvir otoka Krka u srednjem vijeku

Pojavu i kontinuitet romanike na otoku Krku treba promatrati kroz prizmu povijesnih i društvenih okolnosti te promjena čija se izvorišta nalaze i prije 11. stoljeća. Velike političke, crkvene, etničke i gospodarske promjene na prostoru Europe tijekom ranog srednjeg vijeka nisu direktno utjecale na područje otoka Krka. Ipak, njihovi su odjeci svakako ostavili trag ovom području budući da se otok Krk nalazio u blizini važnih morskih i kopnenih putova, a teritorijalno pripadao bizantskoj Dalmaciji.¹⁸

Političke prilike na otoku Krku tijekom srednjeg vijeka bile su promjenjive. Vlast je od 480. do 1115. g. izravno ili neizravno bila u rukama Bizanta te je otok uvelike dijelio sudbinu bizantske Dalmacije. Jačanjem Mletaka i hrvatskih kneževa u 9. st. bizantska vlast nad ovim područjima postepeno slabi. Politička situacija u bizantskoj Dalmaciji u tom je razdoblju pretežno ovisila o odnosima bizantskih vladara, mletačkih duždeva te hrvatskih kneževa i kraljeva.¹⁹

Nakon događaja vezanih za dužda Petra Orseola II., Bizant početkom 11. st. učvršćuje svoju vlast nad Dalmacijom i otocima. Ipak, kroz čitavo stoljeće uslijedila su politička previranja, a upravu nad dalmatinskim gradovima i otocima svojevremeno su imali hrvatski kraljevi Petar Krešimir IV. i Dmitar Zvonimir o čemu svjedoči i glagoljski natpis uklesan na

Zbornik Tomislava Marasovića, 2002., 367-373; PAVUŠA VEŽIĆ, Dalmatinski trikonhosi, u: *Ars adriatica* 1, 2011., 27-66.; PAVUŠA VEŽIĆ, Tri romanička trikonhosa, u: *Az grišni diak Branko pridičkom Fučić. Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.-1990.)*, Malinska – Rijeka – Zagreb, 2011., 213-230.; PAVUŠA VEŽIĆ, Memorije križnog tlocrta na tlu Istre i Dalmacije, u: *Ars adriatica* 3, 2013., 21-52.

¹⁷ RANKO STARAC, Najstariji spomenici kulture na području vrbničke općine, u: *900 godina Vrbnika: Zbornik radova sa znanstvenog skupa 14.-16. rujna 2000.*, Vrbnik, 2002., 35-50.; RANKO STARAC, Two examples of rural ecclesiastical architectural continuity of the island of Krk, u: *Hortus artium medievalium* 10, Zagreb – Motovun, 2004., 231–236; RANKO STARAC, Osnovni rezultati istraživanja opatije sv. Lucije (dalje: R. STARAC, 2000a), u: *900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.)- radovi sa znanstvenog skupa*, Krčki zbornik sv. 42 – pos. izd. 36, Baška, 2000., 89-103.; RANKO STARAC, Crkva sv. Vida Dobrinjskog – Kutak na osami za unutarnja promišljanja (dalje: R. STARAC, 2000b), u: *Krčki kalendar 2000*, Rijeka, 2000., 55-59.; RANKO STARAC, Najstarije crkve na otoku Krku, u: *Krčki kalendar 2010*, Rijeka, 2010., 27-49.; RANKO STARAC, Opatija i crkva sv. Lucije u Jurandvoru, Baška, 2019.

¹⁸ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 27.

¹⁹ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 26-31.

Bašćanskoj ploči, te Mlečani. Nakon kratke vladavine hrvatsko-ugarskog kralja Kolomana početkom 12. st., Mlečani ponovno preuzimaju vlast nad otokom Krkom te posrednu vlast daju knezovima Krčkim, kasnije Frankopanima. Ta znamenita krčka plemićka obitelj jedan je od faktora koji su utjecali na širenje romanike na otoku budući da su bili velikih poticatelji izgradnje i promicatelji umjetnosti. Nije začudno da se jaka graditeljska djelatnost na otoku odvija upravo u vrijeme njihove vladavine. Jačanjem njihova ugleda u Hrvatsko-ugarskom kraljevstvu, mletačka vlast na otoku postepeno gubi utjecaj nad svojim dominijem te im 1248. g. privremeno oduzima titulu kneževa. Do ponovne izmjene vlasti dolazi nakon Zadarskog mira 1358. godine sklopljenog nakon višegodišnjih sukoba između Mletačke republike i hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. Anžuvinca. Do 1480. godine i odlaska posljednjeg krčkog kneza Ivana Frankopana, vlast nad otokom Krkom pripada hrvatsko-ugarskim vladarima, ali ponovno uz česta uplitanja Mletaka.²⁰ Važan povijesni događaj koji je uvelike utjecao na današnje poimanje srednjovjekovnog krajolika otoka Krka jest mletački napad i uništavanje starog bašćanskog kaštela na brijegu 1380. g. nakon kojega se počinje formirati današnje naselje uz obalu.

Burna politička događanja koja su obilježila otok Krk tijekom srednjeg vijeka pratile su i promjene na etničkoj slici. Postepenim propadanjem antičkog Fulfinuma pokraj Omišlja romansko i romanizirano liburnsko stanovništvo smješta se prvenstveno na području obzidanog grada Krka, a dolaskom Slavena na otoku se razvijaju kašteli Omišalj, Dobrinj, Vrbnik i Baška. Iako je politička pripadnost u ranom srednjem vijeku povezivala otok Krk u jednu cjelinu, etnička i kulturna podijeljenost bila je jasno naglašena.²¹ Takva se podjela djelomično zadržala i kasnije - područje grada Krka uvijek je zadržalo "romanski karakter"²², ukorijenjen u antičkoj tradiciji i kulturno-povijesno vezan za Apeninski poluotok. U prilog tome ide i razlikovanje *civitas Vegle* tj. grada Krka, kao grada utemeljenog na antičkom nasljeđu, od *castra Muscum, Dobregna, Verbenicum et Besca*, odnosno krčkih kaštela, čime je naglašen njihov srednjovjekovni postanak.²³

U kontekstu crkvenog i redovničkog ustrojstva, situacija na otoku Krku bila je specifična. Grad Krk je kao središte biskupije bio centar svih ključnih crkvenih zbivanja

²⁰ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 42-52.

²¹ Više o etničkim karakteristikama otoka Krka tijekom srednjeg vijeka: PETAR SKOK, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb, 1950., 21-34.; PETAR ŠIMUNOVIĆ, Toponimija hrvatskog jadranskog prostora, Zagreb, 2005., 85-95.; NADA KLAIĆ, Etnički odnosi u Bizantskoj Dalmaciji (od VII do XII st.), 1969., 23-28.

²² M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 19-24.

²³ DANKO ZELIĆ, Nastanak urbanih naselja na otoku Krku, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 17, 2, 1993., 7.

stoga je stolni kaptol Krčke biskupije ustrojen prije zbornih kaptola na području otočkih kaštela do čijeg uređenja dolazi tijekom 12. stoljeća. Kaptole je sačinjavala skupina lokalnih svećenika na čelu s glavnim župnikom, *plovanom*.²⁴ Krčka biskupija vjerojatno je već u prvoj polovici 10. st. pod jurisdikcijom splitskog nadbiskupa, a 1154. g. krčki biskup postaje sufragan Zadarske nadbiskupije.²⁵

Vjerske prilike na otoku Krku dodatno je komplicirala prisutnost glagoljaškog svećenstva i redovništva. Crkvena reforma na otoku nije odmah naišla na plodno tlo već, kako se čini, na otpor određenog dijela svećenstva.²⁶ O tome govori zapis Tome Arhiđakona o događajima vezanim za glagoljaša Cededu koji se prema kroničaru samostalno proglasio krčkim biskupom nakon crkvenog sabora u Splitu 1060. g. te promicao korištenje slavenskog jezika u liturgiji što odlukom sabora nije bilo dozvoljeno. Njegov biskupski položaj nije bio službeno prihvaćen te su tek nakon Cededine smrti na katedru krčke biskupije došli reformirani biskupi kada se krajem 11. st. Krčka biskupija priklonila splitskom nadbiskupu Lovri, ključnom promicatelju crkvene reforme u Dalmaciji.²⁷ Stoga, crkvena reforma na otoku Krku veći zamah dobiva tek u 12. stoljeću.

Dolazak reformiranih benediktinaca na otok Krk svjedoči o postepenoj afirmaciji reforme i u krugu određenih krčkih redovničkih zajednica. Prvi put se spominju u ispravama iz 1153. g. u kojima se navodi da krčki biskup Petar na poticaj kneza Dujma daruje benediktinskoj opatiji u Polironeu, značajnom talijanskom centru clunyjevske reforme, i njegovom prioratu sv. Ciprijana u Muranu, crkvu sv. Martina i kapelu sv. Apolinara. Pritom poziva redovnike na pomoć u reformiranju samostana na otoku Krku.²⁸ Dok je reforma možda utjecala na pojedine aspekte redovničkog života, spomenici poput Bašćanske ploče sugeriraju da su se slavenski jezik i glagoljsko pismo nastavili koristiti i dalje te da je tradicija glagoljanja na području krčkih kaštela zasigurno bila duboko ukorijenjena. O tome govori i indult pape Inocenta IV. koji 1252. g. dopušta krčkom biskupu Fruktuozu da dozvoli

²⁴ ANTE GULIN, Srednjovjekovni stolni i zborni kaptoli na Krku, u: *900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.) - radovi sa znanstvenog skupa, Krčki zbornik sv. 42 – pos. izd. 36*, Baška, 2000., 299-309, 305-307.

²⁵ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 99.

²⁶ NADA KLAJČIĆ, Povijest Hrvata u srednjem vijeku, Zagreb, 1990., 114-116.

²⁷ MAGDALENA SKOBLAR, Prilog proučavanju ranosrednjovjekovne skulpture na otoku Krku, u: *Starohrvatska prosvjeta III/33*, 2006., 61; N. KLAJČIĆ (bilj. 26), 136.

²⁸ Detaljnije u: M. JURKOVIĆ, Uloga Zadra, Clunya i kneževa Frankopana u promociji romanike na otoku Krku, u: *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji u svibnju 1992.*, Rijeka, 1993., 177-188.; M. JURKOVIĆ, Benediktinci na sjevernom Jadranu, u: *Opatijske crkvene obljetnice: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji 17. i 18. studenoga 2006. god.*, Opatija, 2008., 7-56.

redovnicima benediktinskog samostana sv. Nikole u Omišlju korištenje glagoljice i staroslavenskog jezika u liturgiji.²⁹

4. Razvoj i raznolikost romaničke arhitekture

Izraz ‘romanički’ koristi se kao stilska odrednica za srednjovjekovnu umjetničku produkciju nastalu tijekom 11. i 12. stoljeća. Stilskom kronologijom romanika se nastavlja na umjetnost predromanike, odnosno na umjetnost ranog srednjeg vijeka, koja kao sveobuhvatni i neutralni³⁰ termin označava umjetnost nastalu nakon ranokršćanske umjetnosti do pojave romanike. Početak 11. st. smatra se razdobljem kada ‘romanički stil’ počinje doživljavati potpuniju stilsku realizaciju iako određene studije početke romanike sagledavaju u karolinškoj umjetnosti 9. stoljeća³¹, referirajući se na tu umjetnost kao ‘karolinšku romaniku’³². Kao gornju granicu obično se postavlja početak 13. st. koje označava pojavu i prevlast gotičkog stila nad romaničkim. Spomenute kronološke granice zapravo su tek približne odrednice, s obzirom na to da se romanički izraz na određenim područjima javlja kasnije u odnosu na druga te se u lokalnoj tradiciji zadržava i tijekom 13. st, ponegdje i 14. st.³³ Mnogo stručnjaka za srednjovjekovnu umjetnost ističe upravo problematiku kronologije i terminologije temeljenu na razilaženjima u umjetnosti pojedinih europskih regija³⁴ čime je onemogućena precizna primjena³⁵ jednakih termina i datacija u svim područjima koja je zahvatila umjetnost romanike.

Danas je poznato da je romanika ostavila značajan trag na svim aspektima umjetničkog stvaralaštva – od slikarstva, skulpture, arhitekture do primijenjenih umjetnosti. Ipak, romanika se stilski najčešće povezuje s arhitekturom, osobito sakralnom, kroz koju ostvaruje najmonumentalniji izraz. Upravo je romanička sakralna arhitektura mjesto gdje se u

²⁹ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 107.

³⁰ XAVIER BARRAL I ALTET, Protiv romanike? Esej o pronađenoj prošlosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2009., 9.

³¹ ERIC FERNIE, Romanesque Architecture, u: *A Companion to Medieval Art: Romanesque and Gothic in Northern Europe*, SAD-Ujedinjeno Kraljevstvo-Australija, 2006., 301.

³² KENNETH JOHN CONANT, Carolingian and Romanesque Architecture 800 to 1200, New Haven – London, 1978., 43.

³³ ROGER STALLEY, *Early Medieval Architecture*, Oxford, 1999., 13.

³⁴ X. BARRAL I ALTET (bilj. 30), 10.

³⁵ *Ibid*, 14.

najznačajnijoj mjeri implementiraju arhitektonske inovacije³⁶ ključne za definiranje romanike kao stila.

Značajni porast u gradnji sakralne arhitekture tijekom 11. i 12. st. potaknut je prvenstveno crkvenom i monaškom reformom započetom stoljeće ranije, premda su važnu ulogu imali i veća politička stabilnost u odnosu na prethodna razdoblja, porast populacije te ekonomski razvoj.³⁷ U kontekstu razvoja romaničke arhitekture, presudna je bila upravo crkvena reforma koja je imala snažan odjek u gotovo svim područjima Europe, uključujući i istočnu obalu Jadrana. Reorganizacija crkvenog sustava i hijerarhije te promjena procesionalne u pretežito statičnu liturgiju, značajno su utjecale na širenje i oblikovanje sakralne arhitekture.³⁸ Reformirana je crkva djelovanjem sposobnih i karizmatičnih biskupa i opata sakralnu arhitekturu 11. i 12. stoljeća uzdignula na imponantnu razinu, promovirajući pritom sliku kršćanske crkve kao *ecclesie triumphans*, tj. pobjedničke crkve.³⁹ Ovime romanika nadilazi tipično korišteni opis isključivo 'samostanskog stila'⁴⁰, budući da je graditeljski zamah zahvatio i značajna biskupska središta te rezultirao izgradnjom kako samostanskih kompleksa tako i reprezentativnih katedrala. Tome su pogodovali i dobri odnosi između klera i bogatih aristokratskih obitelji te profit koji su donosila hodačašća i kult relikvija.⁴¹

Kao posljedica različitih povijesnih, političkih i kulturnih okolnosti u različitim europskim regijama tijekom 11. i 12. st., romaničku arhitekturu obilježava heterogenost arhitektonskih oblika i rješenja. Upravo iz tog razloga dosadašnji pristup studiju romaničke arhitekture temeljio se na proučavanju regionalnih stilova⁴², odnosno skupina spomenika pojedinih europskih regija koje dijele sličnu arhitektonsku tipologiju ili formalna obilježja. Takav pristup je koristan⁴³ jer dobro prikazuje raznolikost romaničkog izraza, ali često rezultira interpretacijom romaničke arhitekture kao skupa djelomično autonomnih grupa spomenika koje u većoj ili manjoj mjeri dijele određena obilježja. To je djelomično točno budući da su se, prema Rogeru Stalleyu, regionalni identiteti pojedinih regija zasnivali

³⁶ VLADIMIR P. GOSS, Za, protiv, ili nešto treće?, u: X. BARRAL I ALTET, Protiv romanike? Esej o pronađenoj prošlosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2009., 19.

³⁷ R. STALLEY (bilj. 33), 213.

³⁸ M. JURKOVIĆ, 1992. (bilj. 15), 195-196.; M. JURKOVIĆ, Pojava romaničke arhitekture u Hrvatskoj, u: *Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog 6.-3. listopada 1992.*, Zagreb, 1995., 327.

³⁹ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 2.

⁴⁰ R. STALLEY (bilj. 33), 214.

⁴¹ X. BARRAL I ALTET (bilj. 30), 68.

⁴² R. STALLEY (bilj. 33), 217.

⁴³ Ibid, 217.

pretežito na prestižu određenog spomenika čiji se arhitektonski koncept proširio na arhitekturu okolnih područja. Time je stvoren “kolaž privilegiranih centara” iz kojih se utjecaj širio na manje okolne centre, stvarajući vlastiti arhitektonski izraz. Spomenutu raznolikost sažeto je oprimjerio komparativnom analizom četiriju monumentalnih projekata nastalih u kraćem vremenskom periodu tijekom 12. st. u različitim dijelovima Europe – katedralama u Speyeru, Durhamu, i Santiagu de Composteli te samostanskom crkvom u Cluniju. Navedene građevine razlikuju se u tlocrtu, konstrukcijskim i prostornim rješenjima te ukupnom vizualnom dojmu stoga u formalnom smislu posjeduju više razlika nego sličnosti.⁴⁴ Ipak, utjecaji su se širili i mnogo dalje od neposredne okolice određenog centra, a razvoj i širenje pojedinih elemenata često je teško pratiti.

Pokušaji usustavljanja i preciznijeg određivanja općih obilježja romaničke arhitekture rezultirali su pojmovima poput prva⁴⁵ i druga romanika⁴⁶, prva sjevernjačka ili južnjačka romanika, zrela romanika, kasna romanika. Stilska i graditeljska evolucija romaničke arhitekture jasno je prepoznatljiva, ali primjena spomenutih termina u kontekstu cjelokupne romaničke arhitekture zbog spomenutih teorijskih nesuglasnosti uvelike je ograničena.

Unatoč teorijskim i kronološkim nepodudaranjima te regionalnim razlikama, važno je barem u osnovnim crtama pokušati sažeti ključne odrednice i graditeljska dostignuća romaničke arhitekture. Razvoj romaničke arhitekture tekao je u više različitih, ali često povezanih smjerova. Općenito se ističe njezina utemeljenost na principu adicije i precizne raščlambe koji se podjednako primjenjuju kod konstruiranja prostornih volumena i oblikovanja zidnih ploha. Najzastupljeniji arhitektonski tip i dalje je višebrodna bazilika križnog tlocrta, koja ovisno o funkciji razvija brojne varijante rekonstruiranjem istočnog i zapadnog završetka. Svetišta tako postaju stupnjevana (stepenasti kor), dobivaju deambulatorij s radijalnim kapelama ili se produžavaju u duboke korove koji izlaze u prostor glavnog broda. Pročelja često oblikovno prate unutrašnji raspored građevine ili ga poput

⁴⁴ Ibid, 217.

⁴⁵ Prvom romanikom se označava ‘stil’ podrijetlom iz Lombardije prisutan u prvoj polovici 11. st. na područjima južne Francuske, Burgundije, Katalonije, Njemačke i Dalmacije. Iako se naziva stilom, riječ je više o posebnoj načinu izvedbe zidova i svodova koji svoje temelje ima u ravenskoj arhitekturi 9. st. Crkve prve romanike generalno su manjih dimenzija te građene od grubo klesanog kamena, masivnih zidova s uskim prozorskim otvorima. Eksterijer je artikuliran prepoznatljivim “lombardskim” dekorativnim elementima poput lezana, visećih lukova i slijepih arkada. Termin uvodi katalonski arhitekt Josep Puig i Cadafalch. K. J. CONANT (bilj. 32), 107.

⁴⁶ Druga romanika razvija se iz prve romanike polovicom 11. stoljeća. Riječ je o ‘stilu’ koji podrazumijeva kvalitetnije zidanje i uporabu dekorativnih elemenata, najčešće polustupova ili skulpture. K. J. CONANT (bilj. 32), 111.; E. FERNIE (bilj. 31), 304.

kulisnih pročelja skrivaju, a nerijetko se javljaju i pročelja s masivnim tornjevima nastala na tradiciji monumentalnih zapadnih zdanja (westwerk). Vanjski zidovi ritmički se oblikuju i rašlanjuju slijepim arkadama, visećim lukovima, patuljastim galerijama i horizontalnim vijencima, a u unutrašnjosti nastaju višedjelne elevacije koje najčešće sačinjavaju arkade, galerije i prozorske zone. Stupovi arkada istovremeno imaju konstrukcijsku i dekorativnu funkciju stoga se javljaju složeni nosači različitih presjeka s kapitelima i impostima koji kao i portal postaju mjesta na kojima se razvija romanička skulptura. Dojmu jasnoće i sklada u interijeru romaničkih crkvi pridonosi podijeljenost glavnog i bočnih brodova na traveje, odnosno osnovne prostorne jedinice definirane nosačima. Drvena krovišta su u pojedinim regijama osnovno rješenje krovne zone, ali sve su značajniji pokušaji presvođivanja glavnog tijela crkve križnim i bačvastim svodom s pojasnicama.⁴⁷

Pojava, širenje i izvedba ovisili su o više faktora, uključujući dominantne lokalne arhitektonske tradicije, tehnike zidanja, dostupnost građevinskih materijala te komunikaciju urbanih centara. Reprezentativne katedrale i opatijske crkve, najčešće vezane za regionalna središta, bile su glavni pokretači i nositelji navedenih karakteristika, a sakralna arhitektura suburbanih i ruralnih sredina većinom je primala njihove odjeke. Slično se može reći i za otok Krk gdje je upravo područje grada Krka bilo centar glavnih umjetničkih strujanja premda od sredine 12. st. i na ladanjskom prostoru dolazi do pojave značajnih romaničkih arhitektonskih ostvarenja.

⁴⁷ WERNER MUELLER, Atlas arhitekture 2: Povijest graditeljstva od romanike do sadašnjosti, Zagreb, 2000., 311-317, 375-391; R. STALLEY (bilj. 33), 213-231; E. FERNIE (bilj. 31), 295-313.

5. Pregled romaničkih crkava na ladanjskom prostoru otoka Krka

5. 1. Područje grada Krka

5. 1. 1. Crkva sv. Krševana blizu Glavotoka

Crkva sv. Krševana nalazi se na zapadnom dijelu otoka Krka, u blizini rta Glavotok i naselja Milohnići na području Šotoventa (sl. 1). S obzirom na svoju povijesnu važnost, karakteristični tlocrtni i prostorni oblik te dobro stanje očuvanosti, crkva sv. Krševana i u današnje vrijeme predstavlja gotovo nepresušan izvor informacija te je i dalje objekt novih istraživanja.

Riječ je o građevini centralnog tlocrta koja tipološki pripada crkvama trolisnog oblika. Centralni prostor crkve okružuju tri polukružne apside i ulazni prostor pravokutnog tlocrta (sl. 2). Središnji prostor presvođen je kupolom čiju konstrukciju podržava kružni tambur, a dodatno pojačavaju pojasnice pravokutnog presjeka ukrižene u središtu kupole (sl. 3). Pojasnice podržavaju imposti - spolije antičkog podrijetla - postavljeni na visokim pilastrima.⁴⁸ Ulazni prostor presvođen je bačvastim svodom, a apside polukalotama. U zidovima apsida i iznad portala otvoreni su uski, izduženi prozori u obliku križa s dvije haste. Iznad portala nalazi se nadvratnik s urezanim križem te plitka, udubljena luneta s lukom srpastog oblika. Crkva je zidana uskim, izduženim kamenim kvadrima koji su slagani u horizontalnim redovima, a krovovi su pokriveni škriljama (sl. 4).

Crkva sv. Krševana klasificira se kao primjer romaničke arhitekture 12. stoljeća.⁴⁹ Arhitektonski koncept sv. Krševana blizak je crkvi sv. Nikole kraj Nina koja ima jednak tlocrtni i konstrukcijski obrazac. Ukrižene pojasnice koje se javljaju u obje crkve svoj arhetip imaju u svodu prvog kata zvonika sv. Marije Male u Zadru iz 1105. godine.⁵⁰

Ostaci nekog starijeg kompleksa u neposrednoj okolini crkve sv. Krševana uočeni su i tijekom ranijih istraživanja. Nedavna arheološka istraživanja potvrdila su pretpostavke o

⁴⁸ VLADIMIR. P. GOSS, *Early Croatian Architecture: a study of the Pre-Romanesque*, London, 1987., 158; M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 179; M. JURKOVIĆ, 1993. (bilj. 15), 178.

⁴⁹ I. Petricioli navodi da je riječ o zreloromaničkoj građevini. I. PETRICIOLI, 2002. (bilj. 16), 372.

⁵⁰ Više u: I. PETRICIOLI, 2002. (bilj. 16), 371-372.; B. Fučić povezuje pojasnice crkve sv. Krševana s pojasnicama donje crkve sv. Kvirina u Krku. BRANKO FUČIĆ, *Terra incognita*, Zagreb, 1998., 247-248.

postojanju kasnoantičkog sklopa, odnosno *ville rustice*, a pronađeni su i zrelosrednjovjekovni te pretpostavljeni ranosrednjovjekovni sloj.⁵¹

5. 1. 2. Crkva sv. Donata pokraj Punta

Crkva sv. Donata nalazi se na jugozapadnoj strani otoka Krka, uz obalu u blizini naselja Punat (sl. 5). Njezino postojeće stanje u velikoj je mjeri rezultat dvaju značajnih restauratorskih zahvata izvedenih u prvoj polovici 20. stoljeća. Prilikom restauratorskog zahvata 1913. g. koji je vodio konzervator Anton Gnirs obnovljeni su pročelni i začelni zidovi crkve (sl. 6), a 1947. g. obnovu kupole vodio je arhitekt Aleksandar Freudenreich.⁵² Od izvorne konstrukcije preostao je jedino središnji dio crkve do visine kupole.⁵³

Crkva sv. Donata u literaturi je opisana različito, kao varijanta četverolista ili mnogolista⁵⁴ te crkva križnog tlocrta.⁵⁵ Interpretacije su različite, ali utemeljene na jednakom konceptu, odnosno prostoru centralne četverokutne osnove s četiri istaknuta kraka različitog oblika (sl. 7). Crkvu čini ulazni prostor pravokutnog tlocrta na kojeg se nadovezuju središnji kvadratni prostor s istaknutim polukružnim apsidama na sjevernoj i južnoj strani te prostor svetišta pravokutnog tlocrta. Centralni dio presvođen je kupolom potkovastog presjeka koju podržavaju trompe, a ulazni dio i svetište presvođeni su bačvastim svodom (sl. 8).⁵⁶ Kružni otvor na pročelnoj strani kupole te uski, pravokutni otvor na južnoj strani svetišta vjerojatno su otvoreni naknadno.⁵⁷

Podaci o materijalu i načinu gradnje mogu se dobiti analizom jedinog izvornog dijela crkve. Središnji dio crkve građen je nepravilnim kamenim kvadrima, a ostatak vanjskog lica sačuvan u podnožju sjevernog dijela građevine izveden je od pravilnih kamenih kvadara

⁵¹ ANDREJ JANEŠ, Late Antique Rural Complex by the Church of St. Chrysogonus in Glavotok (Island of Krk), u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 6, 2015., 9-22.

⁵² Već prilikom rekonstrukcije kupole kada je djelomično provedeno i arhivsko istraživanje te sondiranje, konzervator Aleksandar Perc primjećuje pogrešku Gnirsove rekonstrukcije, ali i pogreške novog zahvata. MARIJAN BRADANOVIĆ, Tradicija, osnutak i djelovanje Konzervatorske službe u Rijeci, u: *Sveti Vid: Zbornik*, 2001., 140.

⁵³ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 325; M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 177-178; P. VEŽIĆ, 2013. (bilj. 16), 43.

⁵⁴ V. P. GOSS (bilj. 13), 198.

⁵⁵ P. VEŽIĆ, 2013. (bilj. 16), 21-52.

⁵⁶ Ibid, 43. Kombinaciju trompa i pandativa spominju: LJ. KARAMAN (bilj. 7), 28; A. MOHOROVIČIĆ (bilj. 11), 499; M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 178.

⁵⁷ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 178.

slaganih u slojevima. Lukovi apsida izvedeni su od tankih kamenih ploča. Crkva je u unutrašnjosti bila prekrivena žbukom, danas samo djelomično očuvanom.

M. Jurković crkvu sv. Donata datira u drugu polovicu 12. st., odnosno vrijeme nakon 1154. godine kada Krčka biskupija postaje sufraganska Zadarskoj nadbiskupiji. Izgradnju crkve objašnjava u kontekstu naglašenog zadarskog utjecaja koji se ostvario kroz pojavu titulara tipično zadarskih svetaca te implementaciju oblikovnih rješenja i stilskih elementa romaničke arhitekture zadarskog područja.⁵⁸

Iz arhivskih izvora je poznato da je crkva sv. Donata zapuštena već u 16. st. te da se u 18. st. kameni blokovi vanjskog lica građevine koriste za izgradnju župnog stana u Puntu.⁵⁹ Crkva je, dakle, već dva stoljeća prije prvog restauratorskog zahvata bila u iznimno derutnom stanju čime je njezina pravilna rekonstrukcija bez adekvatnih saznanja o izvornom izgledu bila gotovo nemoguća. Postojeću konstrukciju crkve sv. Donata stoga treba promatrati kroz prizmu restauratorskih intervencija početka 20. st., odnosno kao nešto vrlo daleko od izvornoga stanja.⁶⁰

5. 1. 3. Crkva sv. Petra na Kanajtu pokraj Punta

Na predjelu Kanajt istočno od Punta smješteni su ostaci crkve sv. Petra (sl. 9). Arheološka istraživanja pokazala su da je riječ je o slojevitom lokalitetu na kojem se može pratiti nekoliko razvojnih faza. Nad dimenzijama najvećom ranokršćanskom crkvom s dubokom polukružnom apsidom izgrađena je manja ranosrednjovjekovna crkva s dvoapsidalnim svetištem. U romaničkoj pregradnji, na temeljima prethodne dvije crkve izgrađena je nova crkva prepoznatljive tipologije, jednobrodnog pravokutnog tijela crkve s polukružno opisanom apsidom (sl. 10). Njezino svetište je blago uzdignuto u odnosu na brod crkve. Romanička je crkva je manjih dimenzija od svoje dvije prethodnice te je široka koliko i njihova svetišta. Građena je tipično pravilno uslojavanim kamenim kvadrima. I ova

⁵⁸ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 180. S teozom se slaže i P. VEŽIĆ, 2013. (bilj. 16), 43.

⁵⁹ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 325.; M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 177; P. VEŽIĆ, 2013. (bilj. 16), 42.

⁶⁰ Spomenutu problematiku razrađuje P. Vežić ističući studije Luke Jelića s kraja 19. stoljeća. Autor navodi da je crkva sv. Donata možda originalno imala polukružno svetište upisano u ravni začelni zid. P. VEŽIĆ, 2013. (bilj. 16), 42.

je crkva doživjela preinake zazidavanjem apside i oblikovanjem ravnog začelnog zida čime je poprimila pravilni pravokutni tlocrt.⁶¹

Nedostatak pisanih podataka o crkvi onemogućava u potpunosti pravilno ocrtavanje kronologije njezinog arhitektonskog oblikovanja mada provedeno arheološko istraživanje i konzervacija arheološkog lokaliteta znalcima pružaju jasnu sliku glavnih razvojnih faza. Budući da se u izvorima prvi put spominje tek 1419. g., ne može se sa sigurnošću odrediti vrijeme izgradnje romaničke crkve. Pretpostavlja se da je postepeno napuštanje crkve sv. Petra započelo u 16. st. kada je teren došao u posjed krčkog biskupa te osobito nakon izgradnje nove građevine u blizini crkve koja je svojevremeno služila kao biskupski ljetnikovac.⁶²

5. 1. 4. Crkva sv. Marije na Košljunu

Ispod temelja današnje franjevačke crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije na otočiću Košljunu u središtu Puntarske drage nalaze se ostaci temelja starije benediktinske crkve sv. Marije. Benediktinska opatija na Košljunu prvi se put u pisanim dokumentima spominje 1186. g. stoga je opatijska crkva sv. Marije zasigurno postojala u drugoj polovici 12. st., ali kontekst i godina njezinog utemeljenja nisu poznati.

Iako fragmentarni, ostaci temelja upućuju na postojanje trobrodne bazilike s tri polukružne apside. Troapsidalno svetište crkve sastojalo se od veće središnje apside i dviju manjih bočnih apsida s blago istaknutim ramenima, a brodove su dijelila tri para stupova. Ostaci temelja pročelne zone ukazuju na to da je u glavnoj osi vjerojatno stajao zvonik (sl. 11).

Benediktinska crkva bila je jednake širine kao i današnja franjevačka crkva te su uzdužni zidovi starije crkve djelomično sačuvani u sklopu kasnije pregradnje. Zazidani otvor u središtu južnog zida crkve pripadao je vjerojatno upravo ranijoj fazi, a zatvoren je prilikom gradnje franjevačke crkve. Preostali graditeljski materijal benediktinske crkve, osobito troapsidalnog svetišta, iskorišten je prilikom kasnije pregradnje. Iako se u ispravi iz 1308. g. spominje loše stanje košljunske benediktinske opatije, opatija je nastavila djelovati do

⁶¹ R. STARAC, 2004. (bilj. 17), 231-236, 233-235.

⁶² Ibid, 233. Građevina je više puta mijenjala funkciju te se danas u njoj nalazi hotel.

polovice 15. stoljeća kada se prvo 1444. g. priključuje samostanu sv. Mihovila u Krku, a potom 1447. g. dolazi u posjed franjevac.⁶³ Svakako treba naglasiti da je u pitanju bila veća crkva građena za potrebe monaške zajednice.

5. 1. 5. Crkva sv. Jurja na Maloj Krasi

Na području Mala Krasa južno od Punta nalaze se ostaci crkve sv. Jurja (sl. 12-13). Prema svom tlocrtu može se uvrstiti u tip jednobrodnih građevina četverokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom premda je glavno tijelo crkve nepravilnijeg, trapezoidnog oblika u odnosu na druge crkve istog tipa. Građena je horizontalno uslojenim kamenim kvadrima različite obrade te prekrivena žbukom. Pročelje je danas obnovljeno i rekonstruirano, a začelje s apsidom i polukalotom te bočni zidovi konzervirani.

Riječ je o slojevitom lokalitetu čiji se razvoj može pratiti od kasnoantičkog razdoblja do romanike (sl. 14). Arheološka istraživanja lokaliteta pokazala su da je crkva sv. Jurja izgrađena na temeljima kasnoantičke *ville rustice* uz koju je u 6. st. izgrađena ranokršćanska jednobrodna crkva s polukružnom apsidom. Tijekom 9. st. crkva je bila opremljena novom predromaničkom oltarnom ogradom čiji su fragmenti ugrađeni u zidove kasnije romaničke crkve. Nova romanička crkva izgrađena je na temeljima starije crkve, tako da se zide djelomično preklapa dok je apsida jednim dijelom unutar perimetara starijeg objekta.⁶⁴ Prema R. Starcu koji je arheološki istražio antičke i srednjovjekovne slojeve ovog lokaliteta, romanička je crkva sv. Jurja izgrađena krajem 12. ili početkom 13. st. kada je ovo područje bio posjed obližnjeg benediktinskog samostana na Košljunu.⁶⁵ M. Jurković crkvu sv. Jurja smješta u skupinu kasnoromaničke arhitekture kraja 13. st. ili prve polovice 14. st., ali ističe težinu preciznog datiranja građevine zbog izostanaka stilski jasnih elemenata.⁶⁶

⁶³ GORANKA LIPOVAC, Zaštitna arheološka istraživanja samostanske franjevačke crkve Navještenja Blažene Djevice Marije na Košljunu, u: *Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci, posebno izdanje, "Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije"*, Rijeka, 1993., 131-142.; GORANKA LIPOVAC-VRKLJAN, Prilog "čitanju" nekih od nalaza benediktinske opatijske crkve na Košljunu, u: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 10, 1993., 117-130.; HRVOJE GIACONI, Prikaz prijedloga idealne rekonstrukcije tlocrta crkve sv. Marije benediktinske opatije na Košljunu, u: *Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci, posebno izdanje, "Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije"*, Rijeka, 1993., 145-147.

⁶⁴ R. STARAC, 2004. (bilj. 17), 231-236, 231-233.

⁶⁵ Ibid, 232.

⁶⁶ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 195.

5. 1. 6. Crkva sv. Nikole na rtu Negrit

Na južnom obronku rta Negrit poznatom i pod nazivom Tranjevo pokraj Punta, nalaze se ruševni ostaci crkve sv. Nikole (sl. 15-16). U izvorima se prvi put spominje 1338. g. kao samostanska kapela premda u okolini crkve nisu pronađeni ostaci određenog arhitektonskog kompleksa.⁶⁷ Riječ je o crkvi karakterističnog tlocrtnog tipa jednobrodnog prostora pravokutnog oblika s istaknutom polukružnom apsidom građenoj pritesanim kamenim kvadrima slaganim u pravilnim horizontalnim redovima (sl. 17). Pročelje crkve danas je gotovo u potpunosti urušeno, apside je očuvana samo u svom nižem dijelu, a bočni zidovi crkve djelomično dostižu razinu nekadašnjeg krovišta. U unutrašnjosti crkve naknadno je izgrađena visoka suhozidna pregrada koja dijeli prostor crkve u dva dijela. Prema M. Jurkoviću, crkva sv. Nikole je kasnoromanička građevina, izgrađena vjerojatno u prvoj polovici 14. st. kada se i prvi put spominje u pisanim izvorima.⁶⁸

Uzidani u vanjski plašt crkve, neposredno uz apsidu, pronađeni su ulomci predromaničke oltarne ograde. Ulomci potječu vjerojatno iz 9. st., ali njihovo podrijetlo nije poznato.⁶⁹

5. 1. 7. Crkva sv. Siksta blizu Linardića

Crkva sv. Siksta, često nazvana i sv. Ksist ili sv. Šest, nalazi se na području Kambuna između naselja Linardići i Skrpčići (sl. 18-19). Prvi se put spominje 1277. godine u oporuci Staše Aurumelechino koja patronat nad crkvom i njezin posjed ostavlja knezu Fridriku Frankopanu.⁷⁰ Crkva sv. Siksta danas je u dobrom stanju očuvanosti te u potpunosti nedostaju samo krovište te okvir portala. Riječ je tipičnoj jednobrodnoj građevini pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom (sl. 20). Karakteristično uski i izduženi prozorski otvor nalazi se u središtu apside, a iznad portala otvoren je i mali okulus. Građena je tesanim kamenim kvadrima slaganim u pravilne horizontalne redove te prekrivena žbukom koja se značajnije očuvala samo u apsidi. Trijumfalni luk srpastog oblika ne počiva

⁶⁷ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 324.; ŽELJKO TOMIČIĆ, *Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odjela za arheologiju*, u: *Prilozi* 3-4, 1986./1987., 146.

⁶⁸ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 194.

⁶⁹ TOMISLAV MARASOVIĆ, *Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji 2.: Korpus arhitekture: Kvarner i Sjeverna Dalmacija*, Split – Zagreb, 2009., 63-64. Ulomci se danas čuvaju u zbirci franjevačkog samostana na Košljunu.

⁷⁰ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 342-343.

na impostima te je izrađen od tanjih klinastih ploča.⁷¹ Prema M. Jurkoviću, srpasti luk određuje crkvu kao zreloromaničku građevinu izgrađenu krajem 12. ili tijekom 13. stoljeća.⁷²

5. 1. 8. Crkva sv. Nikole pokraj uvale Valbiska

Crkva sv. Nikole nalazi se na istoimenom rtu s južne strane uvale Valbiska (sl. 21-22). U izvorima se prvi put spominje 1338. godine, a pretpostavlja se da nakon 1579. g., kada se navodi kao zapuštena, nije više obnovljena.⁷³ Crkva je danas dobro očuvana do krovišta, izuzev potpuno nestalog pročelnog zida.

Riječ je o tipološki jednostavnoj jednobrodnoj građevini pravokutnog tlocrta s polukružno opisanom apsidom i uskim izduženim prozorom, građenoj kamenim tesancima u horizontalnim slojevima te prekrivenoj žbukom (sl. 23). Trijumfalni luk polukružnog oblika građen je kombinacijom tanjih i debljih radijalno slaganih kamenih ploča. M. Jurković navodi sličnost izvedbe, ali ne i oblika trijumfalnog luka s crkvom sv. Siksta na području Kambuna stoga crkvu sv. Nikole smješta u skupinu zreloromaničke arhitekture kraja 12. ili tijekom 13. stoljeća.⁷⁴

5. 1. 9. Crkva sv. Cecilije u Brusićima

Crkva sv. Cecilije smještena je u selu Brusići na području Poljica sjeverozapadno od grada Krka (sl. 24-25). Riječ je o građevini tipološki standardnog romaničkog tlocrta, odnosno jednobrodnom pravokutnom prostoru s istaknutom polukružnom apsidom. U vizitaciji iz 1565. g. spominje se njezino loše stanje očuvanosti te je prema kasnijim zapisima više puta obnavljana.⁷⁵ I. Žic-Rokov spominje i dokument iz 1640. g. u kojem se uz crkvu sv. Cecilije navodi i 1395. godina što bi moglo upućivati na raniju dataciju.⁷⁶ Međutim, slojevi

⁷¹ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 189.

⁷² Ibid, 189.

⁷³ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 348.

⁷⁴ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 189-190.

⁷⁵ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 354-355.

⁷⁶ Ibid, 354.

izvornog zida skriveni su ispod novijih slojeva žbuke te je jedini stilski element isključivo karakterističan tlocrt crkve. Zidni otvori vjerojatno su nastali prilikom neke kasnije obnove.

5. 1. 10. Crkva sv. Sofije nadomak Krka

U masliniku na predjelu Kartec zapadno od povijesne jezgre grada Krka nalaze se ostaci temelja crkve sv. Sofije (sl. 26). U izvorima se prvi put spominje 1338. godine, a postojala je vjerojatno do polovice 18. st. nakon čega se crkva zapušta te se njezin građevni materijal, sudeći prema stanju očuvanosti, koristi pri gradnji neke druge građevine. Lokalitet je arheološki istražen, a ostaci crkve konzervirani. Do danas su očuvani temelji crkve sv. Sofije koji ukazuju na tipični “romanički” tlocrtni koncept jednobrodne građevine pravokutnog oblika s istaknutom polukružnom apsidom te ustaljeni način zidanja pravilnim uslojenim kamenim tesancima.⁷⁷

5. 1. 11. Crkva sv. Lucije nadomak Krka

Crkva sv. Lucije nalazi se nedaleko od stare jezgre grada Krka, uz put koji gradu prilazi s istočne strane (sl. 27-28). Prema dosadašnjim istraživanjima crkva je očuvana u podosta izmijenjenom obliku, a u povijesnim izvorima prvi se put spominje tek 1424. godine.⁷⁸ Izdvaja se upravo zbog očuvanog bačvastog svoda s pojasnicama koji ju čini jednom od ranijih presvođenih crkvi na otoku Krku.

Riječ je o jednobrodnoj građevini pravokutnog tlocrta s polukružnom apsidom čiji se obodni zid direktno nadovezuje na bočne zidove crkve tvoreći svetišni prostor širinom jednak prostoru glavnog broda (sl. 29). Središnji prostor crkve presvođen je bačvastim svodom koji je ojačan pojasnicama čiji lučni dijelovi počivaju na tankim, jednostavno profiliranim impostima. Izgled pročelja izmijenjen je naknadno dograđenim pravokutnim trijemom te prozorskim otvorima, a kasnija je i preslica.

⁷⁷ Ibid, 286.; MIRKO VUKUŠIĆ, Kartec – crkva sv. Sofije, u: *Hrvatski arheološki godišnjak* 8, 2011., 455-456.

⁷⁸ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 285.

Različita tehnika zidanja pojedinih dijelova građevine ukazuje na to da je crkva sv. Lucije u današnjem obliku nastala u više faza i doživjela nekoliko pregradnji. Bočni zidovi građeni su pravilnijim tesancima slaganim u horizontalnim pojasevima, a apsida većinom nepravilnim lomljencem bez jasno definiranih slojeva. U literaturi prevladava mišljenje da su bočni zidovi stariji od apsida te su prema A. Mohorovičiću možda starokršćanski, a apsida i svod s pojasnicama starohrvatski odnosno predromanički.⁷⁹ M. Jurković navodi da su bočni zidovi i svod s parom pojasnica bliže pročelju romanički, a apsida s prvom pojasnicom rezultat barokne pregradnje kada je vjerojatno dograđen i trijem. Izvornu fazu crkve stoga smješta u kraj 13. ili početak 14. stoljeća.⁸⁰

5. 2. Područje kaštela Omišalj

5. 2. 1. Crkva sv. Jelene “va dolu” nadomak Omišlja

U neposrednoj blizini stare jezgre Omišlja nalaze se ostaci crkve sv. Jelene (sl. 30-31). Danas konzervirani ostaci polukružne apsida s polukalotom i trijumfalnim lukom te dijelom bočnih zidova svjedoče o izvorno tipičnoj romaničkoj gradnji zidanoj uslojenim priklesanim kamenom i prekrivenoj žbukom. Pročelje nije očuvano zbog ceste prema sjevernom dijelu otoka koja presijeca crkvu. Prema oblikovanju i načinu zidanja, crkva sv. Jelene generalno se opisuje kao kasnoromanička crkva.⁸¹

Iako je tek djelomično očuvana, crkva sv. Jelene značajna je i zbog fragmenta predromaničkog pluteja oltarne ograde s motivom ljiljana koji je uzidan u bočnu stranu pravokutnog izduženog prozora u središnjem dijelu apsida. Kao i u mnogim sličnim slučajevima na otoku, riječ je zasigurno o naknadno donesenoj spoliji neke starije crkve omišaljskog područja.⁸²

⁷⁹ A. MOHOROVIČIĆ (bilj. 11), 500.

⁸⁰ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 197.

⁸¹ M. BRADANOVIĆ, *Nepoznati Omišalj*, Omišalj, 2002., 27; NINO NOVAK, *Omišalj: Tragovi kršćanskog identiteta*, 2011., 104-105. N. Novak navodi da je crkva građena u 13. stoljeću.

⁸² N. NOVAK (bilj. 81), 104-105.

5. 2. 2. Crkva sv. Kvirina blizu Jezera kraj Njivica

Crkva sv. Kvirina nalazi se sjeverno od Jezera u blizini naselja Njivice pokraj Omišlja (sl. 32-33). Iako je u ruševnom stanju, ističe se upravo dobro očuvana polukružna apsida s polukalotom i pravokutnim izduženim otvorom u središtu te trijumfalni luk. Crkva sv. Kvirina prepoznatljivog je tipološkog obrasca jednobrodne građevine pravokutnog tlocrta s istaknutom apsidom. Građena je uslojenim klesanim kamenim kvadrima i prekrivena žbukom.

Prema pisanim povijesnim izvorima, već je 1565. g. u lošem stanju, a 1659. g. spominje se kao ruševina.⁸³ Zbog tipološke sličnosti s većim dijelom romaničkih crkvi ladanjskog prostora, ali i relativno kasne pojave u pisanim izvorima, M. Jurković navodi da je crkva sv. Kvirina možda nastala u 14. stoljeću.⁸⁴

5. 2. 3. Crkva sv. Jurja blizu Jezera kraj Njivica

Crkva sv. Jurja nalazi se na području Plužina istočno od Jezera u blizini naselja Njivice pokraj Omišlja (sl. 34-35). Danas je očuvana do razine krovništa, a djelomično je nestao i dio pročelja, osobito središnji dio oko portala i preslice. Riječ je o prepoznatljivom tipu jednobrodne crkve pravokutnog tlocrta s polukružno opisanom apsidom. U središtu apside otvoren je karakteristično uski izduženi prozor, a na južnom ramenu apside postavljena je mala četverokutna niša. Okvir portala na pročelju nije sačuvan, ali vidljiv je dio okvira prozora ispod nekadašnje preslice.

Građena je tehnikom uslojenih klesanaca i prekrivena debelim slojem žbuke. Masivniji kameni kvadri korišteni su u uglovima crkve te na ramenima apside, odnosno podno trijumfalnog luka. Djelomično sačuvani polukružni trijumfalni luk izveden je od kvalitetno klesanih izduženih kamenih blokova te počiva na jednostavno profiliranim impostima. Preostali kameni blokovi trijumfalnog luka razbacani su unutar crkve te u njezinoj neposrednoj okolini. Zaglavni kamen trijumfalnog luka s glagoljičkim natpisom “Č F J”, odnosno godinom 1530., danas se čuva u galeriji Lapidarij u Omišlju, a označava

⁸³ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 454.

⁸⁴ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 66.

vjerojatno godinu obnove crkve u kojoj je među ostalim preinakama izveden i novi trijumfalni luk.⁸⁵

5. 2. 4. Crkva sv. Andrije u Žgombićima

Između sela Žgombići i Kremenčići na području Dubašnice nalazi se crkva sv. Andrije (sl. 36). Riječ je o tipološki standardnoj romaničkoj jednobrodnoj crkvi pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom. Kasnijim pregradnjama i obnovama između prve polovice 17. i kraja 20. st. izvorni slojevi djelomično su izgubljeni ili prekriveni čime je otežana preciznija datacija građevine. Pregradnjom svetišta otkriven je jedino fino klesani trijumfalni luk polukružnog oblika postavljen na jednostavno profiliranim impostima. Budući da se u listini spominju redovnici pretpostavlja se da je crkva izvorno pripadala benediktinskom samostanu sv. Nikole u Omišlju.⁸⁶

5. 2. 5. Crkva sv. Jurja pokraj Sabljica

Crkva sv. Jurja nalazi se zapadno od sela Sabljica na području Dubašnice (sl. 37-38). U povijesnim izvorima, crkva sv. Jurja prvi se put spominje 1565. g., a posljednji krajem 18. st. kada je vjerojatno i napuštena.⁸⁷ Riječ je o tipološki uobičajenoj romaničkoj⁸⁸ jednobrodnoj crkvi s istaknutom polukružnom apsidom zidanoj uslojenim tesancima i prežbukanoj, ali većih dimenzija u odnosu na mnoge prethodno spomenute crkve. Trijumfalni luk polukružnog oblika izrađen je od tankih radijalno slaganih kamenih ploča, a prednji dijelovi luka nisu sačuvani. Pročelje crkve do danas je gotovo u potpunosti nestalo, kao i veći dio južnog zida.

⁸⁵ M. BRADANOVIĆ (bilj. 81), 12-13. M. Bolonić smatra da natpis označava godinu njezine izgradnje. M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 455.

⁸⁶ IVAN BOTICA – TOMISLAV GALOVIĆ, Darovnica Ivana VII. Frankapana – najstarija je dubašljanska glagoljična isprava, u: *Krčki kalendar*, 2015., 86-92, 91-92.

⁸⁷ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 365.

⁸⁸ B. FUČIĆ, "Dubašnica", u: Enciklopedija hrvatske umjetnosti 1, Zagreb, 1995., 212.

5. 3. Područje kaštela Dobrinj

5. 3. 1. Crkva sv. Vida u Sv. Vidu Dobrinjskom

Crkva sv. Vida nalazi se u istoimenom naselju u blizini Dobrinja (sl. 39). Jedna je od rijetkih srednjovjekovnih sakralnih građevina na otoku Krku sa sačuvanim dokumentom o osnivanju, s imenom njezinog utemeljitelja i datacijom – darovnicom slavnog Dragoslava iz 1100. godine.⁸⁹ Prema godini darovnice, crkva sv. Vida može se smatrati jednom od najranijih romaničkih crkvi na otoku Krku stoga se i u kontekstu stila uvrštava u ranoromanička arhitektonska ostvarenja.⁹⁰ Današnji izgled crkve i zvonika u velikoj je mjeri rezultat temeljite obnove 1940. g. provedene nakon dugog razdoblja zapuštenosti od kraja 18. st., ali i sanacijskih radova te intervencija u neposrednoj okolini crkve tijekom 20. stoljeća (sl. 40-41).⁹¹

Crkva sv. Vida tipični je romanički jednobrodni prostor pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom te zvonikom kvadratnog tlocrta pripojenog pročelju (sl. 42). Danas prežbukani zidovi crkve izvorno su građeni kamenim kvadrima grublje obrade slaganim u horizontalnim pojasevima. Jedini originalni romanički otvor je naknadno zazidani izduženi prozor pravokutnog oblika u središtu apside dok su prozori s lučnim nadvojem okvira i skošenim stranama na sjevernom i južnom zidu otvoreni naknadno.⁹² Krovnište glavnog broda te krovni apside nastali su prilikom kasnijih obnova.

Zvonik je trokatna građevina zatvorenog tipa zidana pravilnim uslojenim klesancima te užih dimenzija od crkve.⁹³ Prizemlje zvonika svojim položajem ima funkciju trijema pred ulazom u crkvu te je njegov veći dio rezultat obnova 20. st. uključujući portal lučnog nadvoja i bačvasti svod.

Prvi kat zvonika presvođen je križnim svodom, nastalim vjerojatno prilikom određene kasnije obnove⁹⁴, te je na njegovoj pročelnoj strani otvoren prozor srpastog luka. Prozor prvog kata manjih je dimenzija od četiriju prozora s lučnim nadvojima na drugom katu

⁸⁹ STJEPAN IVŠIĆ, JOSIP BRATULIĆ, ZORAN LADIĆ, *Acta Croatica - Hrvatski spomenici*, Knjiga 1, Zagreb, 2017., 3-8. Darovnica je sačuvana u prijevodu notara Petra Petriša iz 1724. koji je učinjen prema latinskom prijevodu originalnog teksta na glagoljici notara Beneta Grabije oko 1570.-1580. godine.

⁹⁰ I. PETRICIOLI, 1990. (bilj. 16), 84; M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 181-183.; V. P. GOSS, 1996. (bilj. 13), 200.

⁹¹ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 419.; JOSIP KIRINČIĆ – FRANJO VELČIĆ, *Darovnica slavnoga Dragoslava*, Rijeka, 2000., 55-76.

⁹² M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 182.; R. Starac, 58.

⁹³ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 182.

⁹⁴ R. STARAC, 2000b, (bilj. 17), 58.

zvonika koji su vjerojatno naknadno prošireni.⁹⁵ Nasuprot pročelnog prozora, odnosno na istočnom zidu kojim je zvonik spojen s crkvom nalazi se otvor kojim se stvara direktna komunikacija s prostorom crkve. Najviši kat zvonika s četirima pravokutnim otvorima i krovom u potpunosti je rekonstruiran.

Dragoslavova darovnica, iako sačuvana samo u kasnijem prijevodu, donosi nam vrijedne podatke o osnivanju crkve sv. Vida stoga se generalno prihvaća 12. st. kao vrijeme njezine izgradnje. Premda dokument upućuje na to da crkva potječe iz ranog 12. st., prema M. Jurkoviću crkva je vjerojatnije nastala u drugoj polovici stoljeća te je kroz povijest doživjela više popravaka.⁹⁶ Isti autor navodi i mogućnost kasnijeg nastanka zvonika u odnosu na prostor crkve s obzirom na razlike u zidanju, a s tezom se slaže i R. Starac.⁹⁷

5. 3. 2. Crkva sv. Klementa u Klimnu

Crkva sv. Klementa se nalazi u naselju Klimno na južnoj strani uvali Soline (sl. 43). Prvi se put u povijesnim izvorima spominje 1381. g. te se kasnije uz nju navodi i istoimena bratovština.⁹⁸ Slično kao i crkva sv. Filipa i Jakova blizu Solina, danas nije sačuvana u svom izvornom obliku. Uklesana godina 1573. u pragu na vratima crkve vjerojatno je dokumentirala vrijeme jednu od obnova.⁹⁹ Od prve polovice 19. st. crkva je više puta obnavljana te je izvorno ziđe crkve danas prekriveno novijim slojevima žbuke. Jedini karakteristični element tipični je romanički tlocrt jednobrodne crkve pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom.

⁹⁵ Ibid, 58.

⁹⁶ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 182-183. Autor dataciju crkve objašnjava pojavom prozora srpastog luka koji je tipični zreloromanički element te navodi da se takvi elementi na otoku Krku javljaju u drugoj polovici 12. stoljeća.

⁹⁷ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 181; R. STARAC, 2000b, (bilj. 17), 57.

⁹⁸ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 418.

⁹⁹ B. FUČIĆ (bilj. 9), 214; M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 66.

5. 3. 3. Crkva sv. Filipa i Jakova pokraj Solina

Nedaleko od naselja Soline nalazi se crkva sv. Filipa i Jakova (sl. 44-45). U pisanim izvorima prvi se put spominje 1382. g. te se kasnije uz nju navodi i istoimena bratovština.¹⁰⁰ Nekoliko je puta obnovljena od prve polovice 19. st. te je izvorno ziđe skriveno pod novijim fasadnim slojevima. Premda romanički slog danas nije vidljiv čime je onemogućena precizna datacija, prema tlocrtu i oblikovanju prostora crkva sv. Filipa i Jakova standardna romanička crkva pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom i preslicom na pročelju.¹⁰¹

5. 3. 4. Crkva sv. Jurja pokraj Krasa

Na brdu pokraj Krasa, u blizini današnjeg mjesnog groblja, nalaze se ostaci crkve sv. Jurja (sl. 46). Prema glagoljskoj darovnici iz 1230. godine, crkvu je dao izgraditi Juraj Pariježić koji ovom ispravom crkvi daruje posjede na području današnjeg Krasa te nakon smrti njegovih nasljednika patronat nad crkvom prelazi na dobrinjski kaptol i crkvu sv. Stjepana.¹⁰² Do danas očuvani i konzervirani ostaci temelja crkve pokazuju da je riječ o građevini prepoznatljivog tipološkog obrasca jednobrodne crkve pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom. Bolje je očuvan jedino južni zid građen uslojenim kamenim kvadrima i prekriven žbukom.

Oskudni ostaci crkve sv. Jurja onemogućavaju precizniju stilsku analizu, ali sudeći prema godini nastanka darovnice, riječ je o zreloromaničkoj građevini.

5. 3. 5. Crkva Sv. Ivana Krstitelja pokraj Sužana

Crkva sv. Ivana Krstitelja nalazi se nedaleko od sela Sužan na području Dobrinjštine (sl. 47-49). U povijesnim izvorima prvi se put spominje 1464. g. u darovnici Ivana VII. Frankopana, danas sačuvanoj u prijepisu iz 1724. g., putem koje knez daruje patronat nad

¹⁰⁰ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 418.

¹⁰¹ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 66.

¹⁰² S. IVŠIĆ, J. BRATULIĆ, Z. LADIĆ (bilj. 89), 9-12; M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 420.

crkvom upravitelju i činovniku Marinu Gujašiću obvezujući istog da crkvu obnovi.¹⁰³ Smatra se stoga da je crkva nastala kao kneževa zadužbina, a spominje se i kao jedna od crkvi benediktinskog samostana sv. Nikole u Omišlju.¹⁰⁴

Riječ o građevini tipično romaničkog koncepta, odnosno jednobrodnom prostoru pravokutnog tlocrta s polukružnom apsidom.¹⁰⁵ Zidana je tipičnim načinom horizontalnog uslojavanja tesanih kvadara, a na uglovima su upotrijebljeni pravilno klesanci. Prilikom nedavne obnove postavljen je novi krov, krovčić apside te klesani okviri portala i prozora na južnom zidu neposredno pokraj svetišta. Zide crkve sv. Ivana Krstitelja i prije je recentne obnove bilo prilično dobro očuvano te su u apside i polukaloti još djelomično primjetni tragovi polikromije, vjerojatno izvornoga zidnog oslika.

5. 3. 6. Crkva sv. Jelene pokraj Tribulja

Ruševine crkve sv. Jelene nalaze se između naselja Tribulje i Soline (sl. 50). U izvorima se prvi put spominje 1382. g., a 1471. g. i kao naziv posjeda u darovnici Ivana VII. Frankopana.¹⁰⁶ Fragmentarni ostaci polukružne apside i dijela sjevernog zida građenog grubo tesanim kamenim kvadrima u horizontalnim slojevima i prekrivenog žbukom daju naslutiti građevinu tipološki sličnog izgleda većini prethodno spomenutih romaničkih crkvi na otoku Krku.

5. 3. 7. Crkva sv. Petra pokraj Čižića

Crkva sv. Petra nalazi se u blizini Čižića u uvali Soline, na istočnoj strani otoka Krka (sl. 51-52). Ono što izdvaja ovu crkvu od ostalih romaničkih ladanjskih crkvi na otoku je njezin dvodijelni prostor nastao nadogradnjom romaničke crkve u vrijeme gotike. Romanička crkva je tipično jednobrodna građevina pravokutnog tlocrta s polukružnom apsidom (sl. 53).

¹⁰³ S. IVŠIĆ, J. BRATULIĆ, Z. LADIĆ (bilj. 89), 171-172; TOMISLAV GALOVIĆ, Pragmatična pismenost: dvojezična i dvopismena kancelarija krčkih knezova Frankopana, u: *Putevima Frankopana*, Rijeka, 2018., 255-256.

¹⁰⁴ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 421; T. GALOVIĆ (bilj. 104), 255.

¹⁰⁵ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 278-279.

¹⁰⁶ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 420; IVE JELENOVIĆ, Toponimija dobrinjskog područja na otoku Krku, u: *Hrvatski dijalektološki zbornik* 3, 1973., 153, 191.

Na njezino pročelje nadgrađen je prostor kvadratnog tlocrta, a dvije prostorne cjeline dijeli dobro očuvani ušiljeni trijumfalni luk. Takvom pregradnjom originalna romanička crkva dobiva funkciju svetišta, a gotička prigradnja postaje prostor glavnog broda crkve.¹⁰⁷ Starija romanička cjelina slabije je očuvana od gotičke prigradnje čije je pročelje s masivnom preslicom vrlo dobro očuvano, izuzev nadvratnih i dovratnih greda portala. Gotovo cijela sjeverna strana romaničke crkve nije očuvana, a južni je zid očuvan do razine krovišta. U apsidalnom dijelu sačuvana je samo južna strana s jednim izduženim pravokutnim otvorom. M. Jurković navodi da se u nestalom sjevernom dijelu zida apsida nazire okvir još jednog otvora, ali on nije sačuvan.¹⁰⁸ Crkva je zidana slojevito sлагanim tesanim kvadrima te prekrivena žbukom.

Pojedina dekorativna i konstrukcijska rješenja u gotičkoj prigradnji jasno upućuju na stilsku pripadnost te cjeline, a izostanak ili pojava drugih elemenata otežava preciznije datiranje starije romaničke crkve. M. Jurković crkvu sv. Petra smješta u skupinu zreloromaničke arhitekture, ali ukazuje na različitu debljinu zidova apsida i bočnih zidova te atipičan položaj prozora u apsidi što upućuje na raniji, vjerojatno antički, postanak apsidalnog dijela.¹⁰⁹ N. Novak smatra da je starija crkva predromaničkog podrijetla na što ukazuju predromanički fragmenti nekada uzidani u južni zid crkve, kao i rješenje apsida koja gotovo direktno nastavlja na bočne zidove.¹¹⁰

5. 4. Područje kaštela Vrbnik

5. 4. 1. Crkva sv. Mavra u Vrbniku

Crkva sv. Mavra nalazi se na istoimenoj uzvisini južno od centra Vrbnika (sl. 54 i 56). Pročelje i začelje s apsidom te južni zid crkve donekle su dobro očuvani, a sjeverni zid, krovište i polukalota apsida nisu sačuvani. Polovicom prošlog stoljeća na pročelju je još stajao dio visokog zvonika na preslicu te klesani kameni kvadri vanjskog okvira portala

¹⁰⁷ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 191.; N. NOVAK (bilj. 81), 107

¹⁰⁸ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 192.

¹⁰⁹ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 191-192.

¹¹⁰ N. NOVAK (bilj. 81), 107-108.

polukružnog oblika (sl. 55 i 57). Djelomično je konzervirano pročelje i to dodavanjem nestalih ugaonih klesanaca.¹¹¹

Tlocrtno i oblikovno crkva sv. Mavra prati prepoznatljivi obrazac jednobrodne crkve pravokutne osnove s polukružnom apsidom (sl. 58). Zidana je klesanim kamenim kvadarima i prekrivena žbukom. Kvalitetnije obrađeni kameni blokovi korišteni su za izradu trijumfalnog luka srpastog oblika koji leži na blago zaobljenim impostima.¹¹² Kao i u većini romaničkih crkvi na otoku, jedini karakteristično uski izduženi otvor nalazi se u središnjem dijelu polukružnog zida apside. Na unutrašnjem licu građevine, odnosno uz portal i apsidu, nalaze se dvije male niše.

M. Jurković crkvu sv. Mavra smješta u grupu zreloromaničke arhitekture te njezinu izgradnju datira u 13. st., nazivajući ju “prema stilskim elementima najljepšom jednobrodnom krčkom crkvom”.¹¹³

M. Bolonić navodi da se u vizitaciji iz 1609. g. crkva sv. Mavra spominje kao vrbnička župna crkva.¹¹⁴ O ranijoj naseljenosti ovog mjesta svjedoči pronalazak arheoloških ostataka antičkih gradnji nedaleko od crkve¹¹⁵, a prema arhivskim izvorima, u blizini crkve nalazio se i kaštel sv. Mavra, moguća kneževska utvrda knezova Krčkih¹¹⁶. Zbog nedostatka konkretnijih nalaza, pitanja o funkciji i tipu antičkih i srednjovjekovnih objekata na lokalitetu i dalje su otvorena, kao i njihov prostorni i funkcijski odnos s crkvom sv. Mavra.

5. 4. 2. Crkva sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku

U podnožju povijesne jezgre kaštela Vrbnik nalazi se crkva sv. Ivana Krstitelja (sl. 59-60). Crkva se prvenstveno veže uz istoimenu bratovštinu osnovanu 1323. g. što se najčešće navodi kao godina izgradnje crkve premda je mogla nastati i ranije. Današnji izgled rezultat je nekoliko obnova i dogradnji, najznačajnije 1569. g. kada je izgrađen trijem i 1611. g. kada dobiva novo izduženo svetište s ravnim začelnim zidom i križno-rebrastim svodom.

¹¹¹ MARIJAN BRADANOVIĆ, Vrbnik, grad, ljudi i spomenici, Zagreb, 2015., 25.

¹¹² Ibid, 25.

¹¹³ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 187.

¹¹⁴ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 489.

¹¹⁵ R. STARAC, 2002. (bilj. 17), 43.

¹¹⁶ M. BRADANOVIĆ (bilj. 111), 26-27.

Izvršeno je i nekoliko sanacija tijekom 19. i 20. stoljeća, osobito u gornjim dijelovima bočnih zidova i na trijemu.¹¹⁷

Izvorni dijelovi vjerojatno tipične romaničke crkve upravo su pročelje i donji dijelovi bočnih zidova građeni izduljenim kamenim kvadrima koji su slagani u horizontalnim slojevima. Prema tehnici zidanja, ali i vremenu gradnje crkve, svetište je prije obnove u 17. st. zasigurno imalo karakterističan oblik polukružno opisane apside.¹¹⁸

5. 4. 3. Crkva sv. Jurja blizu Vrbnika

Crkva sv. Jurja nalazi se na rtu uz istoimenu uvalu južno od Vrbnika (sl. 61-62). U povijesnim se izvorima prvi put spominje 1453. g., u darovnici Ivana VII. Frankopana putem koje knez poklanja crkve sv. Jurja i sv. Nikole u Ogrulu krčkom biskupu Franji.¹¹⁹ Nije poznato do kada je ostala u funkciji, moguće do sredine 18. st., a u ruševnom je stanju već polovicom 19. stoljeća.¹²⁰ Do danas su značajnije stradali gornji dijelovi pročelja i sjevernog zida, a iznimno je dobro očuvano začelje crkve s apsidom i izvornim krovom polukalote izrađenim od škrilja.

Crkva sv. Jurja tipološki je standardna jednobrodna građevina pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom te građena tesancima uslojenim u pravilne horizontalne pojaseve i prekrivena žbukom (sl. 63). Trijumfalni luk je nepravilnog polukružnog oblika i izrađen od pravilnijih klesanaca te počiva na plitko istaknutim impostima.¹²¹ U apside je otvoren uski pravokutni prozor, a na bočnim zidovima nalazi se još nekoliko uskih asimetrično postavljenih otvora. S vanjske strane začelnog zida, sa svake strane krova apside, nalaze se dvije pravokutne niše.

Posebnost crkve sv. Jurja u odnosu na druge krčke romaničke crkve jest u freskama koje, iako iznimno fragmentarno sačuvane, svjedoče o mogućem izgledu njezinog interijera. Za vrijeme Fučićevih istraživanja još su se nazirali tragovi figuralnih prikaza i geometrijskih

¹¹⁷ M. BRADANOVIĆ (bilj. 111), 47, 151-152.

¹¹⁸ Ibid, 47.

¹¹⁹ B. Fučić navodi da dokument potvrđuje da su utemeljitelji crkve sv. Jurja upravo knezovi Krčki, kasnije Frankopani. BRANKO FUČIĆ, Sv. Juraj i Zeleni Juraj, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 40, Zagreb, 1960., 140.

¹²⁰ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 490-491; B. FUČIĆ (bilj. 119), 141.

¹²¹ M. Jurković naglašava da trijumfalni luk crkve sv. Jurja nije srpastog oblika već da je samo u žbuci oblikovan kao takav. M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 190.

motiva u apsidi, a danas se vide samo izbljedjeli tragovi lika sv. Jurja na ramenu apside i grafita broda na južnom zidu.¹²² Na temelju izvedbe freski te naznaka pojedinih tipično zreloromaničkih elemenata poput srpastog luka, crkva sv. Jurja datira se na razmeđe 12. i 13. stoljeća.¹²³

5. 4. 5. Crkva sv. Marka blizu Risike

Crkva sv. Marka se nalazi na istoimenom poluotoku (Sv. Marak/Marek) nedaleko od mjesta Risika u blizini Vrbnika (sl. 64-65). Djelomično je dobro očuvana do razine krovništa koje u potpunosti izostaje, kao i polukalota apside. Bočni zidovi i apsida u dobrom su stanju očuvanosti te je jedino središnji dio pročelja lošije očuvan.

Crkva sv. Marka je tipološki jednostavna jednobrodna crkva pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom (sl. 66). Zidana je od tesanih kamenih kvadara slaganih u slojevima te prekrivena žbukom. Trijumfalni luk je izgrađen kombinacijom kamenih kvadara, cigle i škrlja, a počiva na blago istaknutim kamenim impostima. Jedini otvor, tipično uski i pravokutnog oblika, nalazi se u sredini zida apside. Uz apsidu, na oba bočna zida, nalazi se po jedna mala pravokutna niša.

M. Jurković smješta crkvu sv. Marka u skupinu kasnoromaničke arhitekture izgrađene krajem 13. ili početkom 14. stoljeća. Naglašava također i vertikalnu rešku na južnom zidu kao znak moguće intervencije.¹²⁴

Za razliku od mnogih drugih romaničkih crkava koje se u Bembovoj vizitaciji iz 1565. g. spominju kao ruševne, crkva sv. Marka tada je bila u dobrom stanju. Prema arhivskim podacima iz druge polovice 18. st., crkva je još uvijek bila u funkciji, a 1850. g. spominje se kao napuštena i u ruševnom stanju.¹²⁵

¹²² B. FUČIĆ (bilj. 119), 141-150.

¹²³ B. FUČIĆ (bilj. 119), 144, 148-149; M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 190-191.

¹²⁴ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 193.

¹²⁵ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 495.

5. 4. 6. Crkva sv. Krševana blizu Garice

Crkva sv. Krševana nalazi se na istoimenoj uzvisini (Keršovanski vrh) nedaleko od Garice blizu Vrbnika (sl. 67-68). Prema biskupskoj vizitaciji iz 1565. godine, bila je u vlasništvu krčke općinske kancelarije.¹²⁶ Danas je u derutnom stanju, devastirana uklanjanjem podnog opločenja i iskopavanjem terena čime je razina poda znatno snižena od originalne. Nestalo je krovište, preslica te potkrovnna zona bočnih zidova, a na sjevernom zidu uz svetište je probijen prolaz.

Crkva sv. Krševana je tipološki prepoznatljiva romanička jednobrodna građevina s istaknutom polukružnom apsidom (sl. 69). Potpuno je očuvana apsida s polukalotom u kojoj je otvoren izduženi pravokutni prozor te dvije male pravokutne niše. Građena je grubo obrađenim tesancima i većim pravilnijim kamenim kvadrima na uglovima te prekrivena žbukom. Trijumfalni luk izveden je od kvalitetnije klesanih izduženih kamenih kvadara od kojih su se sačuvali oni sa sjeverne strane.

M. Jurković crkvu sv. Krševana smješta u razdoblje kasne romanike te izgradnju datira u kraj 13. st. ili početkom 14. stoljeća. Dataciju argumentira kvalitetnije i pravilnije klesanim kamenim kvadrima na uglovima crkve te jedinim preostalim klesancem od nekadašnje preslice na vrhu pročelja.¹²⁷

Prema arhivskim izvorima crkva sv. Krševana zapuštena je već polovicom 16. st., iako službeno izvan kulta postaje tek krajem 18. stoljeća.¹²⁸

5. 4. 7. Crkva sv. Kuzme i Damjana blizu Vrbnika

Crkva sv. Kuzme i Damjana nalazi se u podnožju brda Hlam, nedaleko od glavne ceste koja Vrbnik povezuje sa zapadnom stranom otoka (sl. 70-71). Crkva je u ruševnom stanju, obrasla vegetacijom te djelomično očuvana do razine krovišta. Sjeverni zid crkve je porušen, a južni zid je uklopljen u suhozidnu pregradu. Tlocrtno pripada karakterističnom romaničkom tipu jednobrodne građevine pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom (sl. 72). Građena je tesanim kamenom grublje obrade i prekrivena žbukom.

¹²⁶ M. Bradanović navodi da je možda bila u vlasništvu knezova Krčkih. M. BRADANOVIĆ (bilj. 111), 67.

¹²⁷ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 192-193.

¹²⁸ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 493.

M. Jurković naglašava da je crkvu sv. Kuzme i Damjana teško točno datirati. Smješta ju u skupinu kasnoromaničkih crkvi na temelju oblikovanja portala s ukošenim stranicama te naglašenijih kamenih kvadara na uglovima građevine.¹²⁹ M. Bolonić navodi da je crkva nekada bila u vlasništvu benediktinskog samostana sv. Lucije u Jurandvoru što dodatno potvrđuje i toponim ‘Sveti Kuzam i Opatija’ kako se taj lokalitet naziva.¹³⁰

Prema Bembovoj vizitaciji, crkva sv. Kuzme i Damjana je već 1565. g. u lošem stanju očuvanosti, a krajem 18. st. u potpunosti napuštena.¹³¹

5. 4. 8. Crkva sv. Petra pokraj Kampelja

Crkva sv. Petra nalazi se sjeveroistočno od naselja Kampelje blizu Garice te je služila kao ruralna kapela garičkog područja (sl. 73-74).¹³² U ruševnom je stanju, bez krova, a u potpunosti joj nedostaje pročelje i polukalota apside. Tlocrtno je tipično “romanička” jednobrodna građevina pravokutnog oblika s istaknutom polukružnom apsidom, a izgrađena je od pravilno slaganih tesanih kamenih kvadara i prekrivena žbukom (sl. 75). Djelomično je sačuvan trijumfalni luk izrađen od izduženih klesanih kamenih kvadara.

M. Jurković crkvu sv. Petra uvršta u skupinu zreloromaničke arhitekture nastale krajem 12. st. odnosno tijekom 13. stoljeća. Pri terenskom istraživanju među ostacima kamenja i žbuke nastalih urušavanjem pronađeni su fragmenti trijumfalnog luka, komadi žbuke s tragovima polikromije, ulomak nadvratne ploče s fragmentom reljefa gornjeg kraka križa i volutom te ulomak polustupića. Isti autor zaključuje da je polukalota apside vjerojatno bila oslikana. Ulomci ploče i polustupića upućuju pak na predromaničku tradiciju, ali nije sigurno potječu li izvorno iz crkve sv. Petra ili spolije.¹³³ R. Starac ukazuje na moguću pregradnju crkve pri čemu je na temeljima starije i dimenzijama veće crkve izgrađena današnja crkva.¹³⁴

¹²⁹ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 195.

¹³⁰ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 491.

¹³¹ Ibid, 491.

¹³² M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 186.

¹³³ Ibid, 186-187.

¹³⁴ R. STARAC, 2010. (bilj. 17), 48.

Crkva sv. Petra napuštena je krajem 18. st., nakon što je u Garici 1793. g. izgrađena nova istoimena crkva.¹³⁵

5. 4. 9. Crkva sv. Nikole pokraj kaštela Gradec

Crkva sv. Nikole nalazi se pokraj kaštela Gradec ili Rovoznik, nekada u vlasništvu knezova Krčkih - Frankopana, blizu naselja Garica (sl. 76). Crkva je danas očuvana ponajviše u temeljima, osim bolje očuvanih dijelova sjevernog zida i pročelja. Ostaci kaštela Gradec i crkve sv. Nikole djelomično su arheološki istraženi te konzervirani.¹³⁶

Riječ je o jednobrodnoj crkvi pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom (sl. 77). Crkva je građena pravilnim kamenim kvadarima koji su slagani u horizontalnim slojevima. Zidovi crkve bili su prekriveni žbukom na vanjskom i unutrašnjem licu građevine. Djelomično je očuvano i popločenje crkve pravilnim kamenim blokovima, podnožje oltarne pregrade te stipes oltara. Na sjevernom zidu nalazi se mala pravokutna niša u razini oltara. Crkva je pravilno orijentirana te se ulaz nalazi direktno nasuprot ulazu u kaštel.

M. Jurković crkvu sv. Nikole smješta u skupinu kasnoromaničke arhitekture te je datira u početak 14. stoljeća. Dataciju temelji na darovnici kneza Nikole iz 1323. g. kojom knez daruje crkvu prioratu sv. Ivana u Krku odnosno benediktinskoj opatiji sv. Ciprijana u Muranu. Kaštel je zasigurno nastao prije crkve, vjerojatno u drugoj polovici 12. st. ili početkom 13. stoljeća.¹³⁷

5. 5. Područje kaštela Baška

5. 5. 1. Crkva sv. Lucije u Jurandvoru

Crkva sv. Lucije je samostanska crkva u sklopu nekadašnje benediktinske opatije u Jurandvoru na području Bašćanske drage (sl. 78-80). Od iznimne je važnosti upravo zbog

¹³⁵ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 493.

¹³⁶ R. STARAC, 2019. (bilj. 17), 48.

¹³⁷ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 195; R. STARAC, 2002. (bilj. 17), 46-47; R. STARAC, 2019. (bilj. 17), 43-51; M. BRADANOVIĆ (bilj. 111), 64-65.

Bašćanske ploče, jednog od ključnih hrvatskih epigrafskih spomenika koji nam donosi podatke o osnutku samostana i gradnji crkve. Današnji izgled crkve sv. Lucije rezultat je niza povijesnih pregradnji, a upravo je srednjovjekovni romanički sloj koji je ključan u kontekstu ovog rada, neiscrpan predmet opsežnih znanstvenih rasprava i interpretacija.

Crkva sv. Lucije je jednobrodna građevina, izduženog pravokutnog tlocrta s polukružnom apsidom, zvonikom kvadratnog tlocrta ispred glavnog pročelja te kapelom nepravilnog četverokutnog tlocrta na južnoj strani (sl. 81). Prostor kora odvojen je od broda oltarnom ogradom te uzdignut za dvije stepenice, a prostor svetišta od kora je uzdignut za još tri stepenice. Crkva je zidana kamenim kvadrima različite kvalitete, obrade i oblika što ukazuje na različito vrijeme gradnje pojedinih dijelova crkve. Apsida je u donjoj zoni zidana uslojenim lomljencem s mnogo morta, a polukalota je izvedena pravilnijim klesancem. U središtu apside, točno između dvije zone, otvoren je prozor lučnog nadvoja sa skošenim stranama. Trijumfalni luk izrađen je od izduženih kvalitetno klesanih kamenih kvadara te počiva na jednostavno profiliranim impostima. Uzdužni zidovi crkve zidani su kvalitetno klesanim pravilnim kamenim kvadrima koji su slagani u horizontalnim slojevima. Na svakoj strani nalaze se po dva prozorska otvora, a na južnom zidu nalazi se još jedan, danas zazidani prozorski otvor. Prozori u redovničkom kora pravokutnog su oblika s lučnim okvirom i naglašeno skošenim stranama, a dimenzijama širi od ostalih prozora, uključujući zazidani otvor. Ostali prozori, vjerojatno stariji od prethodnih, uži su te imaju lučni nadvoj bez skošenih strana. Na južnom zidu nalazio se i naknadno zazidani portal lučnog nadvoja.

Zvonik je, kao i uzdužni zidovi crkve, zidan pravilnim klesanim kamenim kvadrima. Danas je dvokatna građevina, snižena za jedan kat u 19. st., s portalom polukružnog nadvoja i bačvasto presvođenim prizemljem. Na najvišem katu otvorene su tri monofore, po jedna na svakoj strani, a ispod završnog vijenca dodani su reljefi sa simbolima evanđelista.

Kapela Majke Božje od Ružarija crkvi je prigradena 1498. godine u gotičkom stilu. Prema brodu crkve otvorena je šiljastim trijumfalnim lukom, a presvođena je križno-rebrastim svodom.

B. Fučić izgradnju crkve sv. Lucije datira na razmeđu 11. i 12. stoljeće navodeći da oltarna pregrada i bočni zidovi crkve nastaju istovremeno.¹³⁸ Kasnija istraživanja arhitekture

¹³⁸ S ovom se tezom slaže i P. Vežić, ali izgradnju bočnih zidova crkve datira gotovo dva stoljeća kasnije, odnosno u kraj 13. ili početkom 14. stoljeća. PAVUŠA VEŽIĆ, *Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru*, u: *900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.)- radovi sa znanstvenog skupa*, Krčki zbornik sv. 42 – pos. izd. 36, Baška, 2000., 176-180. M. Jurković i R. Starac smatraju da oltarna ograda nije nastala kada i

crkve te načina i materijala gradnje ukazala su na to da je današnja crkva sv. Lucije nastala u nekoliko građevnih faza. Sudeći prema debljini zidova i rustičnijem načinu zidanja, apsida se smatra najstarijim dijelom crkve. Budući da su samostan i crkva izgrađeni na temeljima starijeg antičkog kompleksa u sklopu kojeg je kasnije izgrađena ranokršćanska crkva, apsida je vjerojatno ranokršćanskog podrijetla te je prilikom obnove crkve u drugoj polovici 11. st. bila popravljena.¹³⁹

Uzdužni zidovi se zbog kvalitetnijeg materijala i pravilnijeg zidanja datiraju kasnije. Prema M. Jurkoviću, do velike je obnove crkve došlo na prijelazu 12. i 13. st. ili u ranom 13. st. što potvrđuje i srpasti luk zazidanog bočnog portala.¹⁴⁰ P. Vežić izgradnju bočnih zidova postavlja na razmeđe 13. i 14. st. kada je prema njegovom mišljenju započela temeljita obnova samostanskog kompleksa i crkve. Crkvu sv. Lucije stoga naziva kasnoromaničkom te ju na temelju izduženih proporcija i kvalitete zidanja povezuje s određenim gotičkim samostanskim crkvama na području Dalmacije.¹⁴¹ Tijekom iste obnove, početkom 14. st., crkvi je prigraden i novi zvonik.¹⁴²

5. 5. 2. Crkva sv. Duha pokraj Baške

U blizini nekadašnjeg srednjovjekovnog bašćanskog kaštela na uzvisini sjeveroistočno od današnjeg naselja Baška nalaze se ostaci crkve sv. Duha (sl. 82-83). Crkva je relativno dobro očuvana do razine krovništva, osobito začelni zid s apsidom i polukalotom te je jedino sjeverni zid slabije očuvan.

Crkva sv. Duha tipološki je jednostavna jednobrodna građevina pravokutnog tlocrta s polukružnom apsidom (sl. 84). Na pročelju se izdizala preslica čija je baza još očuvana, a

sadašnji bočni zidovi crkve već je prilikom obnove starijih zidova oltarna ograda, kao važan crkveni spomenik i dokument, bila rastavljena te ponovno sastavljena. R. STARAC, 2000a (bilj. 17), 98; M. JURKOVIĆ, 2008. (bilj. 15), 26.

¹³⁹ Nakon opsežnih arheoloških istraživanja arheolog Ranko Starac navodi da je apsida ranokršćanskog podrijetla te da je popravljena prilikom obnove crkve u drugoj polovici ili krajem 11. stoljeća. Starac, 2000., 96-97. Istu tezu potvrđuje P. Vežić i M. Jurković. P. VEŽIĆ (bilj. 138), 166; M. JURKOVIĆ, 2008. (bilj. 15), 25. R. Starac današnji izgled apsida smješta u široko vremensko razdoblje od 6. do 12. stoljeća. R. STARAC, 2019. (bilj. 17), 73.

¹⁴⁰ Prema M. Jurkoviću glavni je portal crkve mogao biti zabatni portal s konzolama, a nije mogao nastati prije 1175. godine. M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 159.; M. JURKOVIĆ, 2008. (bilj. 15), 25.

¹⁴¹ P. VEŽIĆ (bilj. 138), 172.

¹⁴² P. VEŽIĆ (bilj. 138), 172-174. Isto navodi i M. Jurković. M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 158., M. JURKOVIĆ, 2008. (bilj. 15), 26. R. Starac smatra da je zvonik izgrađen u drugoj polovici 14. st. zbog statičkog ojačanja crkvene konstrukcije. R. STARAC, 2000a (bilj. 17), 98.; R. STARAC, 2019. (bilj. 17), 79.

središnji je dio pročelja s portalom urušen. Građena je kombinacijom grublje i kvalitetnije obrađenih uslojenih tesanaca različitih dimenzija te prežbukana. Razlike u kvaliteti zidanja vjerojatno su rezultat naknadne obnove, prije nego što je konačno napuštena krajem 18. stoljeća.¹⁴³

Premda se u 13. st. spominje kao sjedište istoimene bratovštine, pisani podaci koji bi osvijetlili kontekst nastanka crkve sv. Duha ne postoje čime je preciznija datacija znatno otežana. Prema M. Jurkoviću, crkva pripada skupini zreloromaničke arhitekture nastale krajem 12. ili tijekom 13. stoljeća.¹⁴⁴

5. 5. 3. Crkva sv. Kristofora na području Baške

Nedaleko od puta koji vodi prema ostacima srednjovjekovnog bašćanskog kaštela i crkvi sv. Ivana nalaze se ostaci crkve sv. Kristofora (sl. 85-86). Dosad nije bila obrađivana u sklopu povijesnoumjetničkih istraživanja romaničke sakralne arhitekture premda je riječ o tipološki karakterističnom romaničkom jednobrodnom prostoru s istaknutom polukružnom apsidom. Već se u 16. i 17. st. spominje loše stanje očuvanosti građevine¹⁴⁵, a do danas su djelomično očuvani uzdužni zidovi, sjeverni bolje od južnog te dio apside. Tehnika zidanja ukazuje na pravilno slaganje priklesanog kamena u horizontalne pojaseve. Malo pisanih podataka o crkvi sv. Kristofora, ali i nedostatak karakterističnih stilski elemenata znatno otežavaju preciznu dataciju građevine.

5. 5. 4. Crkva sv. Eufemije na području Baške

Na strmoj padini podno vrha Zakam nalaze se ostaci crkve sv. Eufemije, lokalno poznate i kao sv. Fumija (sl. 87). U povijesnim izvorima, crkva sv. Eufemije spominje se već 1344. g., a krajem 18. st. je napuštena i u ruševnom stanju.¹⁴⁶ Do danas su sačuvani tek temelji uzdužnih zidova te dio apside s polukalotom i izduženim pravokutnim otvorom u

¹⁴³ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 188-189; M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 389.

¹⁴⁴ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 188-189.

¹⁴⁵ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 395.

¹⁴⁶ Ibid, 395.

središtu. Iako ostaci crkve ne govore mnogo o njezinom izvornom izgledu ili vremenu nastanka, riječ je o tipološki standardnoj romaničkoj¹⁴⁷ jednobrodnoj crkvi s istaknutom polukružnom apsidom građenoj uobičajenim horizontalnim uslojavanjem tesanih kamenih kvadara (sl. 88).¹⁴⁸

5. 5. 5. Crkva sv. Marka u Baški

U blizini obale u centru današnje Baške nalazi se crkva sv. Marka (sl. 89-91). Riječ je o tipološki standardnoj romaničkoj crkvi pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom stoga ju i B. Fučić navodi kao jednu od romaničkih crkvi bašćanskog područja (sl. 92).¹⁴⁹ Zidana je manjim kamenim tesancima, često nepravilnijih oblika i nejednakih dimenzija, zbog čega izostaje karakteristično pravilna uslojenost kamenih kvadara. Posebno se izdvaja izvedba polukalote koja je u odnosu na donji dio apside građena većim i pravilnijim tesancima slaganim u jasne horizontalne pojaseve. Trijumfalni luk polukružnog oblika zidan je kvalitetnijim klesancima te ga na južnoj strani podržava uzidani impost jednostavne profilacije. Osim portala s klesanim okvirom, na pročelju i južnom zidu otvoren je po jedan prozor pravokutnog oblika. U apside izostaje tipični uski izduženi prozorski otvor. Na temelju isprave iz 1514. g. u kojoj se spominje predaja patronata nad crkvom sv. Marka, M. Bolonić njezinu izgradnju smješta upravo u to vrijeme, a prema R. Starcu nastala je vjerojatno tijekom 14. stoljeća.¹⁵⁰

Crkva sv. Marka danas je dobro očuvana, a u novijim obnovama promijenjen je krov i obnovljena preslica. Ispod crkve i u njezinoj neposrednoj okolini pronađeni su arheološki ostaci starijeg ranokršćanskog kompleksa dvojne bazilike s baptisterijem križnog tlocrta i piscinom podignutog vjerojatno tijekom 5. stoljeća. Crkva sv. Marka se stoga može opisati kao memorija nastala na temeljima starijeg sakralnog zdanja. Ostaci starijih slojeva koji se prostiru podno crkve danas su djelomično prezetirani.¹⁵¹

¹⁴⁷ B. FUČIĆ, "Baška", u: Enciklopedija Hrvatske Umjetnosti, Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1995., 64-65. Fučić ju navodi kao jednu od romaničkih crkvi na bašćanskom području.

¹⁴⁸ VANDA KARAO, Romanička crkva sv. Eufemije kod Baške na Krku. Arhitektonska istraživanja, u: *Obavijesti HAD*, br. 3, god. XXIV, 1992., 62-67.

¹⁴⁹ B. FUČIĆ (bilj. 147), 64-65.

¹⁵⁰ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 394; R. STARAC, 2010. (bilj. 17), 27.

¹⁵¹ NIKOLA JAKŠIĆ – NINO NOVAK, Il battistero paleocristiano a Bescanuova (Baška) sull'isola di Veglia, u: *Hortus artium medievalium* 15/2, 2009., 403-410.; R. STARAC, 2010. (bilj. 17), 27.

5. 5. 6. Crkva sv. Mihovila u Baški

Crkva sv. Mihovila smještena je na sjeverozapadnom rubu Baške (sl. 93-94). Današnji izgled crkve rezultat je nekoliko obnovi i pregradnji koje su značajno utjecale na izvorne arhitektonske slojeve. Najznačajnija pregradnja ujedno i dokumentirana glagoljskim natpisom iznad portala izvedena je 1507. g. kada je kapelan crkve Barko (Bartol) Papić dao sagraditi novo svetište pravokutnog tlocrta s križno-rebrastim svodom.¹⁵² Novo svetište zamijenilo je vjerojatno polukružno opisanu apsidu čime bi izvorni oblik crkve sv. Mihovila bio onaj standardne romaničke¹⁵³ jednobrodne crkve kakve se javljaju na području cijelog otoka tijekom srednjeg vijeka.

5. 5. 7. Crkva sv. Nikole u Maloj luci

U uvali Mala luka istočno od Baške, podno ruševina ranobizantske utvrde poznate pod nazivom Korintija na rtu Sokol, nalaze se ostaci crkve sv. Nikole (sl. 95-96). U široj okolici crkve djelomično su očuvani ostaci naselja s temeljima još dvaju sakralnih objekata. Prema dosadašnjim istraživanjima crkva sv. Nikole smještena je na samom rubu naselja te je nastala na temeljima starije ranokršćanske crkve.¹⁵⁴

Riječ je o tipološki standardnom romaničkom jednobrodnom prostoru pravokutnog tlocrta s istaknutom apsidom i polukalotom. Apsida u tlocrtu poprima oblik poluelipse, kao i trijumfalni luk svetišta.¹⁵⁵ Uzdužni zidovi očuvani su gotovo do krovišta, sjeverni zid bolje od južnog na kojem se neposredno uz pročelje nazire dio otvora. Pročelje je sačuvano gotovo u čitavoj visini, ali bez središnjeg dijela oko portala. Pravilna gradnja podjednakim kamenim kvadrirama u horizontalnim pojasevima na crkvi sv. Nikole nije u potpunosti definirana već su korišteni pretežito nepravilniji blokovi čime je izgubljena jasnoća slojeva. U zide crkve uzidano je i nekoliko spolija.¹⁵⁶

¹⁵² M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 392-393; B. FUČIĆ (bilj. 9), 68.

¹⁵³ B. FUČIĆ (bilj. 147), 64-65.

¹⁵⁴ ALEKSANDRA FABER, Osvrt na neka utvrđenja otoka Krka od vremena prehistorije do antike i srednjeg vijeka, u: *Prilozi* 3-4, Zagreb, 1986./1987., 124-126; BARTUL ŠILJEG, Arheološko istraživanje lokaliteta Mala luka i Baška na Krku 2007., u: *Annales Instituti Archaeologici*, 4/1, 2008., 86; R. STARAC, 2010. (bilj. 17), 35.

¹⁵⁵ A. FABER (bilj. 154), 124.

¹⁵⁶ A. Faber spominje dvije naknadno uzidane spolije: fragment stupa u lijevom podnožju trijumfalnog luka i kamen s dvama utorima na zapadnom zidu. Ibid, 124. B. Šiljeg navodi fragment pluteja s reljefnim križem koji povezuje sa salonitansko-ravenatskim kulturnim krugom. B. ŠILJEG (bilj. 154), 86.

Vjerojatno zbog rustičnije gradnje i tek djelomičnih naznaka romaničkog sloga što otežava precizno datiranje građevine, crkva sv. Nikole iz stilskog aspekta dosad nije bila temeljito obrađivana u sklopu povijesnoumjetničkih istraživanja romaničke sakralne arhitekture.¹⁵⁷

5. 5. 8. Crkva sv. Jeronima blizu Stare Baške

Nedaleko od današnjeg naselja Stara Baška na jugozapadnoj obali otoka, na predjelu koji se tijekom srednjovjekovlja nazivao Kraj uključujući i istoimeno naselje, nalazi se crkva sv. Jeronima (sl. 97-98). Prema povijesnim izvorima, pripadala je benediktinskoj opatiji sv. Lucije u Jurandvoru, a napuštena je krajem 17. stoljeća.¹⁵⁸ Danas je očuvana do krovišta s tek fragmentarnim ostacima šiljasto bačvastog svoda koji je presvođivao glavni prostor crkve, a znatnije je propalo i pročelje te polukalota apside.

Crkva sv. Jeronima tipološki je standardna romanička jednobrodna građevina pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom. Konstrukciju svoda pojačavale su tri pojasnice pravokutnog presjeka. Zidana je uslojenim tesancima različite obrade i dimenzija te prežbukana. Trijumfalni luk polukružnog oblika građen je kombinacijom većih kvadara i tanjih radijalno slaganih ploča te počiva na jednostavno profiliranim impostima. Iako je u kontekstu arhitektonske tipologije riječ o romaničkoj crkvi, konstrukcijsko i oblikovno rješenje ušiljenog bačvastog svoda crkve sv. Jeronima pokazuje jasne odlike gotičkog stila.

Arheološka istraživanja lokaliteta potvrdila su da je crkva sv. Jeronima izgrađena na temeljima antičke *ville rustice* s termama kao i brojni primjeri duž zapadne obale otoka Krka.¹⁵⁹

¹⁵⁷ U sklopu istraživanja romaničkih crkvi na području Baške, V. Karač navodi da je crkva sv. Nikole u Maloj luci romanička crkva s elementima bizantskog sloja. VANDA KARAČ, Romanička crkva sv. Nikole kod Baške na otoku Krku, Arhitektonska istraživanja, u: *Prostor* 4/1, 1996., 47-60, 48.

¹⁵⁸ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 397.

¹⁵⁹ Ž. TOMIČIĆ (bilj. 67), 141-173, 147-148.

6. Elementi stila i tipologija tlocrta

Cjelina romaničke sakralne arhitekture izvangradskih područja otoka Krka obuhvaćena ovim radom pokazuje da je proučavanje razvoja stila ili općih morfoloških elemenata na ovoj grupi spomenika predstavlja vrlo zahtjevan zadatak. Nju čini arhitektura lišena većine dekorativnih i konstrukcijskih elemenata po kojima prepoznamo romaničku arhitekturu. Na stilski bogatije primjere nalazimo u urbanim centrima. Najznačajniji su oni iz grada Krka kao središta biskupije, poput zreloromaničke dvokatne kapele sv. Kvirina. Premda s kasnijim prigradnjama dobro je očuvan i primjer župne crkve sv. Marije u Omišlju. Drugi otočki centri u kasnijim su pregradnjama pretežito izgubili romaničke slojeve svojih župnih crkvi, a manje gradske kapele su porušene ili su desakralizirane i uklopljene u stambenu arhitekturu. Stilske su se inovacije dakle prvenstveno afirmirale u urbanim središtima, a potom se proširile na ladanjski prostor.

Tipični romanički dekorativni elementi poput visećih lukova i horizontalnih vijenaca prisutni primjerice na fasadi crkve sv. Kvirina u Krku, ne javljaju se na ladanjskoj sakralnoj arhitekturi otoka Krka. Rijetki morfološki elementi koji određuju ove crkve su srpasti lukovi i uski izduženi otvori prozora, najčešće skošenih stranica i smješteni u središnjoj osi apside. Izostanak svojevrsnog ritmičkog oblikovanja vanjskog oplošja ovih crkvi odgovara općem konceptu arhitekture izvangradskih, ruralnih prostora, koja je u svojoj biti naglašeno utilitarna.

Srpasti luk se kao oblikovni element u većini slučajeva javlja u oblikovanju trijumfalnih lukova. Od sačuvanih primjera značajan je onaj u crkvi sv. Mavra u Vrbniku, izveden od finije klesanih kamenih kvadara. Na drugim su mjestima izgrađeni kombinacijom različitih materijala, najčešće tanjih klinastih ploča, kao na crkvi sv. Siksta pokraj Linardića, a često i prekriveni žbukom kao u crkvi sv. Jurja pokraj Vrbnika. Srpasto je oblikovana i luneta iznad portala crkve sv. Krševana blizu Glavotoka, zazidani bočni portal na crkvi sv. Lucije u Jurandvoru, danas nestali nadvoj portala crkve sv. Mavra u Vrbniku te prozorski otvor na prvom katu zvonika crkve sv. Vida u Sv. Vidu Dobrinjskom. M. Jurković navodi da je srpasti luk u kontekstu krčke romaničke sakralne arhitekture zreloromanički arhitektonski element koji je na područje otoka Krka prispjeo kao dio zadarskog utjecaja nakon 1154. godine.¹⁶⁰ Riječ je svakako o arhitektonskom elementu koji se javlja u romaničkoj arhitekturi istočne obale Jadrana, osobito kao element lukova arkada ili nadvoja luneta stoga je teško

¹⁶⁰ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 182-183, 264.

odrediti tijek i način njegovog širenja. Srpasti luk postepeno će zamijeniti šiljasti luk, u nekim područjima Europe već u prvoj polovici 12. stoljeća.

Drugi arhitektonski element koji se ističe su ukrižene pojasnice pravokutnog presjeka u crkvi sv. Krševana pokraj Glavotoka. Masivne pojasnice koje se izdižu iz poda crkve te se križaju u središtu kupole, prekinute su jedino dodatkom jednostavno profiliranih imposta u zoni tambura. Ovakav način svođenja, iako manjih razmjera i monumentalnosti, na tragu je kasnijih gotičkih križno-rebrastih svodova. Ovdje nije riječ o izoliranom konstrukcijskom rješenju budući da se slično javlja i u donjoj crkvi dvokatne kapele sv. Kvirina u Krku.¹⁶¹ O krčkim primjerima ukriženih pojasnica dosad se mnogo pisalo te se oni generalno povezuju i datiraju u odnosu na svod s ukriženim pojasnicama prvog kata zvonika sv. Marije u Zadru izgrađenog početkom 12. stoljeća koji slovi kao jedan od ključnih primjera zreloromaničke arhitekture.¹⁶² Slična rješenja javljaju se na širem području Europe, a zadarski se primjer u više navrata povezuje sa sličnim, moguće starijim, ostvarenjima lombardske te ponajviše južnofrancuske arhitekture.¹⁶³ Prema V. Gvozdaniću taj je element na ovo područje mogao doći sa sjevera, budući da su “uvozni romanički oblici” sjeverne Italije često prisutni na sjevernom Jadranu.¹⁶⁴ Također navodi mogućnost ranijeg postanka svoda s ukriženim pojasnicama u crkvi sv. Krševana u odnosu na zadarski “pandan”. Prema M. Jurkoviću, ukrižene pojasnice su kao i srpasti luk element koji je na otok Krk pristigao sa zadarskog područja u okviru crkvenih događanja polovicom 12. stoljeća.¹⁶⁵

U povijesti romaničke arhitekture osobito se ističe aspekt presvođivanja monumentalnih bazilikalnih zdanja te eksperimentiranje s konstrukcijskim rješenjem krovne zone. Većina romaničkih ladanjskih crkvi na otoku bila je pokrivena drvenim krovijem, izuzev crkvi centralnog tlocrta, te je jedini danas očuvani primjer crkva sv. Lucije u Krku presvođena bačvastim svodom s pojasnicama. Upravo se svođenjem ona približava

¹⁶¹ B. FUČIĆ (bilj. 50), 247-248.

¹⁶² I. PETRICIOLI, 2002. (bilj. 16), 372.

¹⁶³ Više o razvoju ukriženih pojasnica zadarskog zvonika: I. PETRICIOLI, Umjetnička baština samostana sv. Marije u Zadru, u: *Kulturna baština samostana sv. Marije u Zadru*, Institut JAZU u Zadru, 1968., 61-100.; M. JURKOVIĆ, Jedan primjer hrvatsko-ugarskih veza u 12. st. - *PROPRIO SVMPTV HANC TURRIM SANCTAE MARIAE VNGARIAE DALMATIAE CHROATIAE CONSTRUI ET ERIGI IVSSIT REX COLOMANUS*, u: *Hrvatska / Mađarska, Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze*, T. Fehér (ur.), Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 1995., 13-17; M. JURKOVIĆ, Prilog poznavanju hrvatsko-ugarskih likovnih veza u doba romanike, u: *Hrvatska / Mađarska / Europa, Stoljetne likovno-umjetničke veze*, J. Damjanov (ur.), Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj, Zagreb, 2000., 29-39; A. MARINKOVIĆ, Funkcija, forma, tradicija – kraljevska kapela Kolomana Učenog u samostanu sv. Marije u Zadru, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 40, 2003./2004., 43-76; M. ŠIMUNIĆ-BURŠIĆ, Svod u zvoniku crkve sv. Marije u Zadru u kontekstu najranijih europskih svodova s dijagonalnim lukovima, u: *Prostor* 20, 2012., 20-31.

¹⁶⁴ V. P. GOSS (bilj. 13), 1996., 197, 201.

¹⁶⁵ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 179-180; M. JURKOVIĆ, 1993. (bilj. 15), 178-179.

arhitektonskim rješenjima gotičkog stila što je još znatnije naglašeno na crkvi sv. Jeronima pokraj današnje Stare Baške, nekada presvođenoj ušiljenim bačvastim svodom s pojasnicama. Jasno je da ovdje već riječ o prijelaznom stilu, iako su način gradnje i prostorna koncepcija ostali tipično romaničkih karakteristika.

Ključno je ovdje osvrnuti se i na problematiku tipologije tlocrta. Trobrodna troapsidalna bazilika smatra se osnovnim prostornim konceptom internacionalnog romaničkog stila koji je na područje istočne obale Jadrana pristigao prvenstveno posredstvom reformiranog benediktinskog monaštva te se kao tipološki obrazac implementirao osobito u benediktinskoj arhitekturi, primjerice opatijske crkve sv. Petra u Osoru kao žarišta crkvene reforme na sjevernom Jadranu te crkve sv. Andrije na Rabu i sv. Marije u Zadru. Na ladanjskom prostoru grada Krka to je bila crkva sv. Marije u sklopu benediktinske opatije na otočiću Košljunu čiji se temelji nalaze podno današnje franjevačke crkve. Postavljanjem zvonika u središnjoj osi pročelja crkva sv. Marije tipološki se približava nedalekoj opatijskoj crkvi sv. Mihovila u gradu Krku (danas crkva Majke Božje od Zdravlja), također trobrodnoj bazilikalnoj gradnji.¹⁶⁶ Prisutnost reformiranih benediktinaca na otoku potvrđena je polovicom 12. st. stoga se izgradnja ove dvije crkve vezuje upravo uz to razdoblje.

Važno je spomenuti da je na ladanjskom prostoru otoka Krka postojalo još nekoliko benediktinskih samostana uz koje su se prostirala sakralna zdanja za koja ne znamo kako su bila oblikovana budući da njihovi ostaci do danas nisu sačuvani. To su primjerice samostan sv. Nikole pokraj Omišlja, sv. Lovre nedaleko krčkih zidina, sv. Martina i sv. Apolinara na području Dubašnice, sv. Nikole na rtu Negrit, sv. Petra pokraj Dobrinja te sv. Nikole u Ogrulu.¹⁶⁷

¹⁶⁶ G. LIPOVAC, 1993. (bilj. 63), 141-142.; M. JURKOVIĆ, 2008. (bilj. 15), 21-23.

¹⁶⁷ IVAN OSTOJIĆ, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, Split, 1963., 185-193.; M. JURKOVIĆ, Monasteri insulari dell'archipelago del Quarnero dell'XI e dell XII secolo, u: *Hortus Artium Medievalium* 19, 2013., 206. Dok se pojedini samostani kao što je sv. Nikola kod Omišlja češće javljaju u izvorima što jasno potvrđuje njihovo djelovanje, za druge su takvi podaci neznatni, a općem dojmu doprinosi i nedostatak ikakvih materijalnih tragova, kako samostanskih tako i sakralnih zdanja. To su primjerice spomenuti samostani na području Dobrinjštine te samostani sv. Nikole na rtu Negrit i u Ogrulu. Pitanje sv. Martina i sv. Apolinara na području Dubašnice nije u potpunosti razjašnjeno jer se u izvorima iz 12. st. spominje crkva sv. Martina s kapelom sv. Apolinara, a u 13. st. i samostan sv. Apolinara s crkvom sv. Martina. Ostaci zidova crkve sv. Martina nalaze se južno od rta Punta Pelova na krajnjem zapadu područja Dubašnice, a tragovi samostana nisu pronađeni. Više u: TOMISLAV GALOVIĆ, Diplomatički izvori o sv. Martinu i sv. Apolinaru, u: *O Dubašnici i njezinim ljudima*, Knjiga II, Rijeka, 2019., 23-40. Više o crkvi sv. Lovre i drugim krčkim benediktinskim samostanima u: MARIJAN BRADANOVIĆ, DANIJELOVIĆ, The Church of St. Lawrence outside the town walls of Krk, u: *Hortus artium medievalium* 19., Zagreb – Motovun, 2013., 181 – 196.

Najveći dio romaničke sakralne arhitekture na otoku Krku čine crkve prepoznatljivog tlocrtnog tipa, onog jednobrodnog prostora pravokutnog tlocrta s istaknutom polukružnom apsidom. Taj se tlocrtni tip javlja na cijelom području istočne obale Jadrana, od Istre i Kvarnerskih otoka do Dalmacije, i to pretežitom u malim ladanjskim crkvama.¹⁶⁸ Riječ o vrlo raširenom tlocrtnom tipu koji je pratio i prepoznatljiv način zidanja kamenim kvadrima u pravilnim horizontalnim pojasevima i tipično ravnih prežbukanih zidnih ploha. Iako nije riječ o inovativnom prostornom konceptu, tijekom 12. st. na otoku Krku ovakvom se gradnjom razvila tipološki prepoznatljiva grupa spomenika koja se generalno povezuje s romanikom. Ovakav se način gradnje iznimno dugo zadržava u graditeljskoj tradiciji stoga je u pojedinim primjerima riječ o zakašnjoj romanici.¹⁶⁹ Jedna od njih je crkva sv. Ivana pokraj Sužana, prema M. Jurkoviću izgrađena vjerojatno tijekom 15. st. koja oblikovno nije daleko od tipičnih zreloromaničkih gradnji. Slično se može reći i za crkvu sv. Jerolima pokraj Stare Baške koja je tlocrtno tipični romanički prostor, premda je njezin šiljasti svod već jasno upućuje i na prisutnost gotičkog stila.

Ključni faktor vremenski duge primjene istog arhitektonskog tipa je prije svega zajednica koja je crkve koristila.¹⁷⁰ Vjerske potrebe zajednica u ruralnim sredinama zasigurno se nisu bitno mijenjale kroz srednji vijek, a sudeći prema kontinuitetu ovog arhitektonskog tipa, niti ulaskom u novi vijek. Svakako specifičan primjer na otoku Krku je crkva sv. Petra u uvali Soline gdje je na stariju crkvu ovog tlocrtnog tipa naknadno prigraden aneks potpuno gotičkih morfoloških elemenata. Takvo je povećanje građevine vjerojatno potaknuto potrebom za većim prostorom nakon porasta broja korisnika. Ovaj je primjer jasan pokazatelj pasivne, ali važne uloge korisnika u konstruiranju sakralne graditeljske baštine na otoku Krku.

Spomenutu tipološku skupinu, kao što je već naglašeno, određuje izostanak tipičnih konstrukcijskih ili dekorativnih stilskih elemenata. Ako se tlocrt i način zidanja kao jedini prepoznatljivi oblikovni elementi odrede kao elementi romaničkog stila, broj građevina koje bi se moglo uključiti u ovaj rad zasigurno je veći. Pojedine građevine, često slabije očuvane, posjeduju neke od njih, ali ih je upravo zbog stanja očuvanosti, nedostatka povijesnih podataka ili teže dostupnosti teško precizno klasificirati. Unatoč tome, ostaci ovih građevina

¹⁶⁸ A. MOHORVIČIĆ (bilj. 11), 515-516.

¹⁶⁹ Prema M. Jurkoviću, tipologija se ne bi trebala smatrati elementom stila. Navodi da je to "(...) samo znak prepoznavanja i raspoznavljivosti, uglavnom u ruralnoj sredini, (...) funkcijom određeno i ukorijenjeno optimalno rješenje koje jednostavno ne treba mijenjati, (...)". M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 278.

¹⁷⁰ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 10-11, 278-279.

moгу se povezati s ovom tipološkom grupom. To su primjerice ostaci crkve sv. Vida na Prnibi, crkva sv. Andrije blizu Klanica, sv. Marine pokraj Skrpčića, sv. Kuzme i Damjana sjeverno od napuštenog sela Sršići te sv. Silvestra i sv. Jakova pokraj napuštenih naselja Mala i Velika Ponikva.¹⁷¹

Kao varijanta ovog tlocrtnog tipa javlja se crkva s prigradenim zvonikom ispred glavnog pročelja. Jedan od primjera je crkva sv. Vida pokraj Dobrinja čiji masivni zvonik zatvorenog tipa potječe od koncepta predromaničkog westwerka, tj. mogla bi se smatrati dalekom romaničkom inačicom te tradicije. Na to upućuje otvor na prvom katu koji je vjerojatno imao funkciju empore.¹⁷² Crkva sv. Vida se stoga ističe kao primjer ranoromaničke arhitekture koja je tipološki proizašla iz predromaničke graditeljske tradicije, ali s izrazito romaničkim oblikovanjem i postavljanjem prostornih volumena zvonika, glavnog broda crkve i apside. Da se radilo o prenošenju gotovih arhitektonskih tipova i oblikovnih elemenata iz Dalmacije potvrđuju i crkva sv. Krševana pokraj Glavotoka i crkva sv. Donata pokraj Punta.¹⁷³

U sličnom kontekstu može se spomenuti i crkva sv. Lucije u Jurandvoru, koja se tipološki može povezati s crkvom sv. Vida. Iz kronološkog aspekta njihova rješenja zapadnog pročelja svakako nisu istovjetna budući da je zvonik crkve sv. Lucije prigraden znatno nakon izgradnje apside i uzdužnih zidova crkve. Ipak, zanimljivo je njegovo oblikovanje i postavljanje pred glavnim pročeljem što upućuje na stariju tradiciju, iako sama izvedba jasno ukazuje na kasniju dataciju.

U kontekstu tlocrtne koncepcije izdvajaju se crkva sv. Krševana blizu Glavotoka i crkva sv. Donata blizu Punta koje su prema dosadašnjim istraživanjima jedna od najranijih romaničkih arhitektonskih ostvarenja na otoku. Obje crkve su u osnovi centralni prostori, ali cjelokupni tlocrtni koncept se djelomično razlikuje. Crkva sv. Krševana je trolisnog (trikonhalnog) tlocrta, odnosno centralnu jezgru crkve okružuju tri konhe i ulazni krak

¹⁷¹ Navedene crkve zbog poteškoća ubikacije i pomanjkanja osnovnih podataka o njihovom oblikovanju nisu uključene u ovaj pregled izvanogradske romaničke arhitekture otoka Krka. Crkvu sv. Marine i sv. Kuzme i Damjana, obje tipološki romaničke crkve, moguće je ubicirati pomoću katastarskih mapa, ali ih pri terenskom istraživanju nisam uspjela pronaći. U popisu crkvi područja sv. Vida-Miholjice, M. Bolonić i I. Žic-Rokov ne spominju crkvu sv. Kuzme i Damjana, kao ni kasnija literatura stoga su podaci o njoj vrlo oskudni iako se nalazi na popisu zaštićenih kulturnih dobara. Ostaci crkve sv. Jakova također upućuju na tipološki standardnu romaničku gradnju s polukružnom apsidom, zidanu uslojenim kamenim blokovima, a slično je naizgled bila građena i crkva sv. Silvestra od koje su očuvani dijelovi bočnih zidova.

¹⁷² M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 258.

¹⁷³ M. Jurković navodi da se ranoromanička arhitektura u Hrvatskoj razvila u dva smjera, internacionalnoj romaničkoj arhitekturi koja se temelji na bazilikalnoj gradnji i arhitekturi proizašloj iz hrvatske predromaničke graditeljske tradicije. M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 256-259; M. JURKOVIĆ, 1995. (bilj. 38), 326-327.

pravokutnog tlocrta. Kao što je i prethodno navedeno, njezin se prostorni koncept i konstrukcijsko rješenje povezuje s romaničkom crkvom sv. Nikole kod Nina. Razvojni tijek tog arhitektonskog tipa na istočnoj obali Jadrana može se pratiti od ranokršćanske memorijalne arhitekture (cella trichora) i ranosrednjovjekovnih crkvi s trikonhalnim svetištem do predromaničkih i, naposljetku, romaničkih trikonhosa.¹⁷⁴ Iako tlocrtni tip nije u potpunosti romanički koncept, pojedini prethodno spomenuti dekorativni i konstrukcijski elementi crkve sv. Krševana ukazuju na inovativno promišljanje arhitektonskih rješenja.

Današnja crkva sv. Donata može se najbliže odrediti kao crkva križnog tlocrta. Ishodište tog tlocrtnog tipa može se tražiti u arhitekturi ranokršćanskih memorijalnih kapela.¹⁷⁵ Ipak, prethodno navedena saznanja o provedenim restauratorskim intervencijama ukazuju na mogućnost izvorno drukčijeg izgleda svetišnog kraka. U tom slučaju bi crkva sv. Donata imala djelomično oblik trolista poput crkve sv. Krševana. Prema tome, P. Vežić smatra da je izvorna crkva sv. Donata tipološki mogla biti slična crkvi sv. Križa u Ninu i kapeli sv. Vida u Zadru. Prema svemu navedenom, jasna je poveznica između ove dvije crkve i sakralne arhitekture zadarskog područja. Tome u prilog svjedoče i titulari svetaca koji su bili osobito štovani na području Zadra.¹⁷⁶

Osim tlocrtne koncepcije, u proučavanju romaničke sakralne arhitekture često se ističe i prostorni koncept arhitekture, odnosno način oblikovanja i smještanja prostornih volumena. Često se upravo jasnoća i stupnjevanje arhitektonskih masa navodi kao karakteristika romaničke arhitekture u odnosu na onu predromaničku. Već pojedina predromanička ostvarenja sadržavaju elemente strukturne jasnoće, ali potpuno je to ostvareno tek u zreloromaničkoj arhitekturi. Na otoku Krku većinski dio ladanjske romaničke arhitekture čine crkve istog jednostavnog arhitektonskog tipa kojeg čine dvije prostorne cjeline (glavno tijelo crkve i apsida) stoga je spomenuti aspekt ovdje nepotrebno isticati. Drugačiju strukturu prostora pokazuju primjeri ranoromaničke arhitekture. Osim crkve sv. Vida čija je romanička prostorna koncepcija već naglašena, osobito se ističe crkva sv. Krševana, čije se zidne mase postepeno spuštaju od najviše točke u kupoli prema bočnim polukalotama i svodu ulaznog kraka. Strukturna jasnoća postignuta je i na vanjskom zidnom oplošju koje se jasno podudara s unutrašnjom strukturom prostora. Slično se može reći i za

¹⁷⁴ P. VEŽIĆ, Dalmatinski trikonhosi, u: *Ars adriatica* 1, 2011., 27-66

¹⁷⁵ P. VEŽIĆ, Memorije križnog tlocrta na tlu Istre i Dalmacije, u: *Ars adriatica* 3, 2013., 21-52.

¹⁷⁶ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 179-180.; M. JURKOVIĆ, 1993. (bilj. 15), 179; P. VEŽIĆ, 2013. (bilj. 16), 41-43.

crkvu sv. Donata s masivnom kupolom koja se izdiže u središtu i bočnim apsidama, ali treba se uzeti u obzir njezin današnji veoma izmjenjeni oblik.

7. Prostorna organizacija i funkcija romaničke sakralne arhitekture ladanjskog prostora otoka Krka

Osim stilske i komparativne analize, određivanja osnovne periodizacije i tipologije, važno je promotriti i prostornu organizaciju romaničkih crkvi ladanjskog prostora u sklopu srednjovjekovnih komuna kojima su pripadale. Takav pristup, u kontekstu ovog rada, doprinosi kontekstualizaciji objekata i položaja na kojemu se nalaze, te se dodatno razjašnjava njihova funkcija u prostoru, ali i unutar zajednice koja ju je koristila.

Župne crkve u kaštelima zauzimale su najčešće središnje ili najistaknutije položaje u naselju, a jedino je krčka katedrala smještena u nižem, južnom dijelu grada. Budući da kao sakralni objekt na istom položaju kontinuiraju još od ranokršćanskog perioda, položaj katedrale određen je ranijom urbanom matricom. Položaji prigradskih i ladanjskih crkvi često su mnogo indikativniji te ih je potrebno promatrati u odnosu na položaje glavnih urbanih središta komuna kojima su teritorijalno pripadale kao i komunikacije koje su ih spajale. Analizom prostornog rasporeda ladanjskih romaničkih crkvi na otoku Krku, možemo uvidjeti da se oni mogu podijeliti na topografski važne položaje i gospodarski važne položaje. Topografski važni položaji se odnose na istaknute predjele određene komune, najčešće uzvisine, visoravni ili obalna područja, koja su bila pogodna za nadgledanje određenog teritorija ili akvatorija. Na takvim su položajima ovi objekti služili kao svojevrsni prostorni znakovi u krajoliku, reperi ili graničnici. Gospodarski važna područja odnose se na mjesta vezana za osnovnu privrednu djelatnost komune, najčešće plodna polja ili uvale. Većina je ovih lokaliteta bila u nekom obliku naseljena i ranije stoga se nerijetko u okolini nalaze skromni ostaci prapovijesnih gradina ili antičkih i kasnoantičkih stambeno-gospodarskih kompleksa.¹⁷⁷ Gradnjom novih romaničkih crkvi ili pregradnjom starijih održava se kontinuitet tih često udaljenih lokaliteta.

¹⁷⁷ D. ZELIĆ (bilj. 23), 8-10.

Za razliku od prostorne funkcije, izvornu funkciju ladanjskih crkvi u većini je slučajeva vrlo teško odrediti. Pisani dokumenti koji mogu potvrditi kontekst nastanka određene građevine vrlo su rijetko sačuvani. Ipak, sudeći prema njihovom smještaju može se zaključiti da je u većini slučajeva riječ o zavjetnim ili ruralnim kapelama.¹⁷⁸

U srednjem vijeku, krčka komuna je osim grada Krka obuhvaćala i dio Šotoventa na zapadnoj strani otoka, područje oko jezera Ponikve s istoimenim danas izumrlim naseljima te područje Puntarske drage prema jugu (danas područja naselja Punat, Kornić, Vrh i Linardići).¹⁷⁹ Upravo su se na krajnjim točkama krčke komune smjestile dvije karakteristične ranoromaničke crkve, Sv. Krševan iznad uvale Čavlena u blizini Glavotoka i Sv. Donat blizu Punta, odnosno uz cestu koja iz Krka vodi prema Vrbniku i Baški.¹⁸⁰ Spomenute crkve mogle bi se interpretirati kao svojevrsne prostorne oznake krčke komune naspram teritorija krčkih kaštela Omišlja na sjeveru, Vrbnika na istoku i Baške na jugu.

Na obalnom pojasu duž Puntarske drage, od poluotoka Prnibe do rta Negrit, podignuto je u srednjem vijeku nekoliko sakralnih objekata. O kontinuitetu naseljenosti ovog iznimno plodnog dijela otoka svjedoče brojni arheološki lokaliteti iz antike i ranog srednjeg vijeka od kojih su neki pregradnjama ili novim izgradnjama nastavili živjeti i u razvijenom srednjem vijeku. Svi ključni primjeri romaničke sakralne arhitekture ovog područja nalaze se nedaleko od obale, u blizini naselja Punat. Arheološki ostaci višestruko pregrađivane crkve sv. Petra nalaze se u predjelu Kanajt (od lat. *cannaetum*, odnosno trstika), južnije od nedaleke crkve sv. Donata. Na tom nekada močvarnom području u antici se nalazila vjerojatno *villa rustica* uz koju je naknadno podignuta ranokršćanska crkva.¹⁸¹

Na predjelu Mala Krasa i rtu Negrit nekoliko kilometara južno od Punta nalaze se crkva sv. Jurja odnosno crkva sv. Nikole. Riječ je o položajima od iznimne strateške važnosti budući da se s njih pružao pogled prema krčkoj luci te otoku Cresu na zapadu. Slične su funkcije bile i crkve uz sjeverozapadnu obalu krčke komune (Šotovento), poput crkve sv. Krševana iznad uvale Čavlena i crkve sv. Nikole na rtu sv. Mikula blizu uvale Valbiska. Osobito se ističe crkva sv. Krševana koja je nastavši na temeljima antičkog kompleksa zasigurno dominirala u tada neurbaniziranom¹⁸² krajoliku Šotoventa. Građevine na ovakvim

¹⁷⁸ M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 61-68.

¹⁷⁹ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 314.

¹⁸⁰ M. JURKOVIĆ, 1993. (bilj. 15), 180.

¹⁸¹ R. STARAC, 2004. (bilj. 17), 233-235.

¹⁸² MARIJAN BRADANOVIĆ, Graditeljstvo Dubašnice u razdoblju renesanse, u: *Az grišni diak Branko prdivkom Fučić. Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.-1990.)*, Malinska – Rijeka – Zagreb, 2011., 234.

predjelima zasigurno su bile uočljive i s morske strane stoga se njihova funkcija može ponovno interpretirati kao svojevrsna teritorijalna oznaka krčke komune. Otok Krk je još od starog vijeka bio dobro povezan s obližnjim kopnenim i otočkim centrima na području Vinodola i Senja odnosno na otocima Cresu i Rabu.¹⁸³ Kao najzapadniji dio otoka Krka, a time i najbliži otoku Cresu, područje Šotoventa imalo je posrednu ulogu u komunikaciji krčkih i creskih komuna.¹⁸⁴

Dugovječna suradnja i komunikacija otoka i susjednog kopna ovisila je prvenstveno o pomorskoj povezanosti stoga je zasigurno postojala potreba da se određene lokacije na obalnom pojasu naglase. Slično se ponavlja i na mnogo strmijoj i nepristupačnoj istočnoj obali otoka, gdje su u neposrednoj blizini mora, podignute crkva sv. Marka i crkva sv. Jurja. Na stjenovitoj vrbničkoj obali one su mogle predstavljati i svojevrsne “znakove u krajoliku”, budući da su se nalazile pored istoimenih mnogo pristupačnijih i sigurnijih uvala.¹⁸⁵ Ovakvi su se objekti često naznačavali na pomorskim kartima budući da su bile dobro vidljive te su pomorcima služile kao prostorni orijentiri.¹⁸⁶

Potreba za kontroliranjem teritorija odražava se već u položaju samih naselja,¹⁸⁷ a slično se može reći i za položaje određenih ladanjskih crkvi smještenih na ključnim uzvišenim položajima koji dominiraju krajolikom pojedine komune. Tako se crkva sv. Mavra nalazi na istoimenoj uzvisini južno od Vrbnika s koje puca pogled prema Vinodolskom kanalu te sjevernom dijelu vrbničke komune koji graniči s Dobrinjstinom. Na istomenoj uzvisini (Keršovanski vrh) blizu Garice, nalazi se crkva sv. Krševana koja direktno nadgleda vrbničko polje i put koji iz Vrbnika vodi prema Dobrinju, a prema zapadu se pruža pogled sve do Puntarske drage. U blizini se nalazi i kaštel Gradec ili Rovoznik, nekadašnja rezidencija knezova Krčkih, s crkvom sv. Nikole/sv. Duha. Položaj crkve ovdje treba promatrati u kontekstu smještaja samog kaštela, smještenog na danas pošumljenoj uzvisini sjeverno od vrbničkog polja i glavne cestovne komunikacije prema Dobrinjstini. Blizu istog puta, ali bliže Dobrinju smještena je i crkva sv. Vida. Na bašćanskom području ističe se crkva sv. Duha na uzvisini sv. Ivana, u blizini nekadašnjeg srednjovjekovog bašćanskog kaštela, s kojeg se pruža pogled prema Bašćanskom polju i Senjskim vratima.

¹⁸³ Ibid, 234.

¹⁸⁴ Ibid, 234

¹⁸⁵ MARIJAN BRADANOVIĆ, Otok Krk u srednjem vijeku, Split, 2016., 23.

¹⁸⁶ Više u: MIRELA SLUKAN ALTIĆ, Povijesna topografija otoka Krka. Slike vremena u zrcalu starih karata, Zagreb – Rijeka, 2016.

¹⁸⁷ D. ZELIĆ (bilj. 23), 10-11.

Nerijetko su se ladanjske crkve smještale uz područja od značajne gospodarske vrijednosti za određenu komunu. Osim prethodno navedenih crkvi na uzvisinama s kojih se moglo nadzirati vrbničko polje, usred pašnjaka prema zapadu nalazi se crkva sv. Petra. U srednjem vijeku funkcionirala je vjerojatno kao ruralna kapela okolnih naselja vrbničkog kaptola.¹⁸⁸ Danas se među stanovnicima vrbničkog područja taj lokalitet poznaje kao *Svetoga Petra dolec*, kao i obližnja *Svetoga Petra lokva*. Južno od crkve sv. Petra, uz rub klanca između drmuna (privatnih pašnjaka ograđenih gromačama) u podnožju brda Hlam nalazi se crkva sv. Kuzme i Damjana. Osim neposredne blizine puta koji povezuje istočnu i zapadnu stranu otoka, u okolici crkve spominje se i toponim “Opatija” što upućuje na moguću povezanost ili pripadnost lokaliteta benediktinskoj opatiji sv. Lucije u Jurandvoru.¹⁸⁹

Na području Dobrinja ističe se crkva sv. Petra blizu uvale Soline koja je zbog prirode terena bila pogodna za prikupljanje soli. Prema arhivskim izvorima, solane koje su na ovom području vodili krčki knezovi Frankopani u kasnom srednjem vijeku bile su iznimno gospodarski unosne za kaštel Dobrinj, a time i za cijeli otok što je pred kraj frankopanske uprave dovelo i do njihovog prisilnog zatvaranja.¹⁹⁰ M. Bolonić navodi da su solane na ovom području zasigurno postojale i ranije budući da se naselje Soline spominje u ispravi iz 1230. g.¹⁹¹, a sudeći prema pronađenim arheološkim ostacima iz antike, šire je područje Solina bilo naseljeno i ranije. Nadalje, na području Omišlja ističu se primjerice crkve sv. Kvirina i sv. Jurja pokraj Jezera kao zasigurno gospodarski pogodnog predjela.

Na području bašćanskog polja, u podnožju srednjovjekovnog kaštela Baška, nalazi se crkva sv. Lucije. Budući da je riječ o opatijskoj crkvi, njezin položaj potrebno je promatrati u kontekstu položaja matičnog samostana. M. Jurković navodi da položaj samostana sv. Lucije odražava ulogu redovničke zajednice unutar društvene zajednice bašćanske komune što bi s obzirom na gospodarski potencijal ovog plodnog područja bilo “izravno poticanje privrednih aktivnosti”.¹⁹²

¹⁸⁸ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 493; M. JURKOVIĆ (bilj. 14), 186.

¹⁸⁹ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 491; R. STARAC, 2000a (bilj. 17), 48; M. BRADANOVIĆ (bilj. 111), 68-69.

¹⁹⁰ MARIJAN BRADANOVIĆ, Razvitak naselja na kvarnerskim otocima – primjer Dobrinja, u: *Ars Adriatica* 2, 2012., 142-143.

¹⁹¹ M. BOLONIĆ – I. ŽIC-ROKOV (bilj. 12), 242.

¹⁹² M. JURKOVIĆ, 2008. (bilj. 15), 187.

8. Zaštita i valorizacija krčke romaničke arhitektonske baštine

Terensko istraživanje provedeno u okviru ovog rada ukazalo je na sveprisutni i uvijek aktualni problem očuvanja srednjovjekovne arhitektonske baštine. Sagledavanjem današnjeg stanja romaničke sakralne arhitekture ladanjskog prostora otoka Krka može se uvidjeti da su kvalitetno očuvane građevine u dobrim dijelom izvornom obliku vrlo rijetke, a one koje su zadržale liturgijsku funkciju znatno su izmijenile izgled u obnovama 20. stoljeća. Višestoljetna zapuštenost, ali i različite devastirajuće intervencije uzroci su postepenog propadanja i nepovratnog gubitka ovih vrijednih primjera krčke srednjovjekovne arhitekture.

Do sada je opsežnije istražen, konzerviran ili djelomično obnovljen tek manji broj crkvi. Prema ovom su aspektu u pogodnijem položaju istaknuti pojedinačni primjeri poput crkve sv. Krševana blizu Glavotoka, sv. Donata pokraj Punta, sv. Vida pokraj Dobrinja, ali i kasnije crkve sv. Lucije u Jurandvoru čiji je značaj u velikoj mjeri podignula prisutnost Bašćanske ploče. Pritom je važno je napomenuti da su na crkvama sv. Donata i sv. Vida provedeni i značajni rekonstrukcijski zahvati.

Određene su građevine do danas dobro očuvane zbog naknadnih, često recentnijih obnova kao što su primjerice crkva sv. Klementa u Klimnu, sv. Filipa i Jakova blizu Solina, sv. Andrije u Žgombićima ili sv. Mihovila u Baški. Iz aspekta očuvanja takve su obnove korisne, ali ovim je zahvatima znatno narušena njihova autentičnost. Dosta je i primjera redovitih obnova crkvi u kultu kojima su zbog pretjeranog korištenja betona i funkcionalnim prepravkama poput proširenja prozorskih otvora uništeni ili znatno degradirani njihovi srednjovjekovni arhitektonski slojevi.

Većina je crkvi ovog sloja zbog dugotrajne zapuštenosti koja je uslijedila nakon ukidanja bratovština koje se zbilo u doba francuske uprave danas fragmentarno sačuvano, u ruševnom stanju. Tek je manji broj u sklopu provedenih arheoloških istraživanja djelomično i konzerviran, kao što su to crkva sv. Mavra u Vrbniku, sv. Nikole odnosno sv. Duha pokraj kaštela Gradec, arheološki ostaci crkvi sv. Petra na Kanajtu i sv. Sofije na Kartecu te crkva sv. Jurja u Maloj Krasi na kojoj je izvršena i rekonstrukcija pročelja. Unatoč tome, veći je broj onih koje nisu primjereno zaštićene ili konzervirane, primjerice crkve sv. Marka blizu Risike, sv. Jurja pokraj Vrbnika, sv. Krševana pokraj Garice, sv. Petra pokraj Čičića ili sv. Nikole blizu uvale Valbiska što je jasan pokazatelj da je veliki dio ove baštine ugrožen. Do

danas se na popisu registriranih zaštićenih kulturnih dobara nalazi devet romaničkih ladanjskih crkvi.¹⁹³

Kroz povijest se kao jedan od iznimno nepovoljnih čimbenika u ovakvim okolnostima pokazao upravo ljudski faktor. Uobičajenim postupkom vađenja kamenih blokova, osobito kvalitetnije klesanih elemenata portala i trijumfalnih lukova, te njihovom ponovnom upotrebom u gradnji drugih građevina, ionako većinom zapuštene građevine dodatno su uništene. Uz ovakve svjesne devastacije dodatnu su štetu mnogim postojećim ruševinama u više slučajeva nanijela i kasnija amaterska istraživanja te destruiranje arheoloških i arhitektonskih slojeva, kao što je to primjerice iskopavanje podnice u crkvi sv. Krševana blizu Garice.

Izloženost ove arhitekture izravnom utjecaju atmosferilija i vegetacije danas je jedan od glavnih čimbenika njezine postepene materijalne degradacije. Stanje se dodatno pogoršava zapuštanjem neposrednog okoliša ili staza koje vode do lokaliteta čime pristup građevini može biti znatno otežan. Problem teže dostupnosti određenih lokaliteta zasigurno je jedna od otegotnih okolnosti u provođenju zaštitnih zahvata, ali svakako nije presudni faktor.

Aspekt vrijednosti romaničkog graditeljstva kao jednog od temeljnih elemenata krčkog kulturnog krajolika zasigurno nije upitan. Kao autentične i jedinstvene elemente sveopćeg kulturnog identiteta otoka Krka potrebno ih je adekvatno zaštititi i prevenirati daljnje propadanje. Ogledni primjer koji ukazuje na važnost očuvanja ove baštine predstavlja crkva sv. Mavra u Vrbniku. Fotografije iz Konzervatorskog odjela u Rijeci koje dokumentiraju stanje crkve 1970-ih godina daju jasniji pogled na izvorni izgled prikazujući pročelje s portalom i fragmentom kvalitetno klesanog okvira lučnog nadvoja te još dobro očuvanom polovicom nekadašnje preslice koji do danas nisu očuvani. Slično se može reći i za crkvu sv. Jurja blizu Vrbnika čije je freske Branko Fučić našao u punom bolje stanju nego što su danas. Važno je ovdje istaknuti i crkvu sv. Donata kao primjer koji bi se osobito trebao temeljito istražiti, prikladno konzervirati i restaurirati te dostojno prezentirati.

U ovom je kontekstu važno spomenuti i ulogu lokalne zajednice te pitanje odnosa prema graditeljskoj baštini. Svjesnost o važnosti ove arhitekture usko je vezana za njihovu percepciju kao resursa za stvaranje kvalitetnije turističke ponude. S tim ciljem neki se od

¹⁹³ U Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske upisane su: crkva sv. Lucije s benediktinskom opatijom, crkva sv. Donata pokraj Punta, crkva sv. Jurja pokraj Vrbnika, crkva sv. Ivana Krstitelja pokraj Sužana, crkva sv. Kuzme i Damjana pokraj sela sv. Vid-Miholjice, franjevački samostan s crkvom Navještenja Marijina na Košljunu, crkva sv. Jurja pokraj Jezera, crkva sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku i arheološka zona Korintija, Bosar-Sokol s crkvom sv. Nikole.

lokaliteta, osobito oni lakše dostupni, održavaju uređenjem neposrednog okoliša i označavaju informativnim pločama. Štoviše, kao potencijalni čimbenici u razvoju aktivnog turizma, poneki su teže dostupni lokaliteti djelomično valorizirani označavanjem njihovih lokacija na pješačkim i biciklističkim stazama. Budući da su prepoznati kao primjeri specifičnog kulturnog naslijeđa, zaštita bi trebala biti u skladu s njihovom vrijednošću, odnosno mnogo aktivnija nego što trenutno jest, prvenstveno kod udaljenih i ugroženih lokaliteta šireg ladanjskog prostora. Ovim se radom nastoji dati svojevrsni doprinos valorizaciji romaničkih crkvi krčkoga ladanja, pritom ističući važnost njihova daljnjeg istraživanja, održavanja i odgovarajuće zaštite, osobito konzerviranja ziđa ali i redovitih stručnih obilazaka, kako bi se pravovremeno spriječile devastacije.

9. Zaključak

Romanika je na otoku Krku ostavila značajan trag postavši prvi stil koji je kroz sakralnu arhitekturu podjednako zahvatio i ladanjske predjele srednjovjekovnih krčkih komuna. Ladanjska sakralna arhitektura s obilježjima romanike dosad je često bila predmet znanstvenog interesa. Osobito su se analizirali karakteristični pojedinačni primjeri sakralnih zdanja karakterističnih tlocrta i konstrukcije ili stilskih obilježja.

Na pojavu romanike na otoku Krku utjecale su specifične povijesne okolnosti. Za razliku od otoka Cresa, crkvena reforma je na Krk prema svemu sudeći pristigla tek polovicom 12. st., što se široko prihvaća i kao okvirno vrijeme pojave romaničkog stila na otoku. Jaka glagoljaška tradicija i svojevrsni otpor crkvenoj reformi vjerojatno su bili jedan od uzroka ovakvim okolnostima.

Stil, kako je već rečeno, na otok dolazi izvana. Internacionalna romanika pristiže putem reformiranog benediktinskog reda čije je prisutstvo na otoku Krku potvrđeno u drugoj polovici 12. stoljeća. Na krčkom ladanju ističe se primjer nekadašnjeg samostana i crkve sv. Marije na Košljunu, trobrodne bazilike s troapsidalnim svetištem i zvonikom u glavnoj osi, doduše sačuvane tek u temeljima podno današnje franjevačke crkve. Druga struja dolazi iz sjeverne Dalmacije vjerojatno u razdoblju nakon 1154. g. kada Krčka biskupija postaje sufraganska Zadarskoj nadbiskupiji. Pretpostavlja se da je ovo bio poticaj nastajanju ranoromaničkih crkvi poput sv. Krševana blizu Glavotoka ili sv. Donata blizu Punta o čemu svjedoče i prepoznatljivi titulari svetaca karakterističnih za zadarsko područje. Navedene crkve su i jedini primjeri građevina specifične tlocrtne dispozicije, odnosno trolista i varijante križnog tlocrta, s inovativnim rješenjima svodne zone. Istovremeno, ovo je bio i značajan poticaj širem rasprostiranju romaničke arhitekture na prostoru cijelog otoka.

Ostala arhitektura ladanjskog prostora nije razvila specifična regionalna rješenja. Unatoč tome, javlja se karakterističan tip gradnje koji se dugo zadržava u graditeljskoj tradiciji. Riječ je o jednostavnim jednobrodnim građevinama pravokutnog tlocrta s polukružnom apsidom koje se kao tipološki standardni obrazac sakralne arhitekture javlja na cijelom otoku. Kontinuitet takve gradnje očigledno govori o njezinoj funkcionalnosti, ali i tradicijski orijentiranoj sredini nesklonoj arhitektonskim inovacijama. Spomenutu grupu karakterizira izostanak uobičajenih romaničkih dekorativnih elemenata poput visećih lukova ili lezena stoga je tlocrtni obrazac, uključujući način zidanja pravilno slaganim kamenim blokovima, najčešće temeljni element za njihovu okvirnu dataciju. Potrebno je istaknuti i

pitanje terminologije budući da je u mnogim mlađim crkvama riječ o zakašnjoj romanici ili o prijelaznom stilu koji jasno upućuje na nove stilske utjecaje.

Tijekom srednjeg vijeka prostor otoka bio je podijeljen na pet komuna sa središtima u gradu Krku i kaštelima Omišalj, Dobrinj, Vrbnik i Baška te pripadajućim ladanjskim područjem izvan gradskih zidina. Ladanjske romaničke crkve smještaju se na geostrateški važnim položajima, odnosno na uzvišenjima (sv. Krševan blizu Garice, sv. Mavar pokraj Vrbnika), uz važne puteve (sv. Donat pokraj Punta, sv. Vid pokraj Dobrinja) ili obalu (sv. Nikola na rtu Negrit, sv. Marko blizu Risike) te uz gospodarski važna područja (sv. Juraj pokraj Jezera, sv. Lucija u Jurandvoru). Premda se u izvorima ne saznaje mnogo o izvornoj funkciji ili kontekstu nastanka, riječ je najčešće o zavjetnim crkvama ili ruralnim kapelama za stanovništvo udaljenih dijelova komune.

Ovu je temu bilo važno obraditi i iz aspekta zaštite kulturnih dobara budući da je, kao što to često biva sa srednjovjekovnom graditeljskom baštinom, većina ovih objekata u lošem stanju očuvanosti. Ključno je ukazati na potrebu njihova očuvanja i preventivne zaštite kako bi se zaustavio nepotreban proces materijalne degradacije potaknutne stoljetnom zapuštenošću i neodržavanjem. Ovim se radom nastoji istaknuti slojevitost vrijednosti ovog korpusa arhitekture, kako povijesno umjetničke i kulturne tako i ambijentalne, budući da su upravo romaničke crkve nezaobilazni element krčkog krajolika. Također, cilj je dati i mali doprinos njihovoj valorizaciji, ali i poticaj za daljnja istraživanja, osobito ona terenska kojim bi se zasigurno došlo do novih spoznaja o manje poznatim lokalitetima.

10. Popis literature

1. XAVIER BARRAL I ALTET, Protiv romanike? Esej o pronađenoj prošlosti, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 2009.
2. MIHOVIL BOLONIĆ – IVAN ŽIC-ROKOV, Otok Krk kroz vjekove, Kršćanska sadašnjost, 1977.
3. IVAN BOTICA – TOMISLAV GALOVIĆ, Darovnica Ivana VII. Frankapana – najstarija je dubašljanska glagoljična isprava, u: *Krčki kalendar*, 2015., 86-92.
4. MARIJAN BRADANOVIĆ, Tradicija, osnutak i djelovanje Konzervatorske službe u Rijeci, u: *Sveti Vid: Zbornik*, D. Munić (ur.), Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 2001., 127-146.
5. MARIJAN BRADANOVIĆ, Skica povijesnog urbanističko-arhitektonskog razvoja Vrbnika, u: *900 godina Vrbnika: Zbornik radova sa znanstvenog skupa 14.-16. rujna 2000.*, Bozanić. A. (ur.), Vrbnik, 2002., 51-66.
6. MARIJAN BRADANOVIĆ, Nepoznati Omišalj, Općina Omišalj, TZ Općine “Njivice – Omišalj”, Omišalj, 2002.
7. MARIJAN BRADANOVIĆ, Graditeljstvo Dubašnice u razdoblju renesanse, u: *Az grišni diak Branko pridivkom Fučić. Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.-1990.)*, Malinska, Dubašnica, Otok Krk, 30. siječnja – 1. veljače 2009. godine, Galović, T. (ur.), Malinska – Rijeka – Zagreb, 2011., 231-258.
8. MARIJAN BRADANOVIĆ, Razvitak naselja na kvarnerskim otocima – primjer Dobrinja, u: *Ars Adriatica* 2, 2012., 139-156.
9. MARIJAN BRADANOVIĆ, DANIJEL CIKOVIĆ, The Church of St. Lawrence outside the town walls of Krk, u: *Hortus artium medievalium* 19., Zagreb – Motovun, 2013., 181 – 196.
10. MARIJAN BRADANOVIĆ, Vrbnik, grad, ljudi i spomenici, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2015.
11. MARIJAN BRADANOVIĆ, Otok Krk u srednjem vijeku, Muzej HAS, Split, 2016.
12. MARIJAN BRADANOVIĆ, Grad Krk u srednjem vijeku, Muzej HAS, Split, 2016.

13. KENNETH JOHN CONANT, Carolingian and Romanesque Architecture 800 to 1200, Yale University Press, New Haven – London, 1978.
14. Enciklopedija hrvatske umjetnosti 1-2, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1995.-1996.
15. ALEKSANDRA FABER, Osvrt na neka utvrđenja otoka Krka od vremena prethistorije do antike i srednjeg vijeka, u: *Prilozi 3-4*, Zagreb, 1986./1987., 113-140.
16. ERIC FERNIE, Romanesque Architecture, u: *A Companion to Medieval Art: Romanesque and Gothic in Northern Europe*, Conrad Rudolph (ur.), Blackwell Publishing Ltd, SAD – Ujedinjeno Kraljevstvo – Australija, 2006., 295-313.
17. ANNA MARIA FIORENTIN, *Krk - Splendidissima Civitas Curictarum*, Naklada Kvarner, Povijesno društvo otoka Krka, Grad Krk, Krk, 2011.
18. BRANKO FUČIĆ, Sv. Juraj i Zeleni Juraj, u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, 40, Zagreb, 1960.,140.
19. BRANKO FUČIĆ, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982.
20. TOMISLAV GALOVIĆ, O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krk, Krčki zbornik, sv. 48., Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka, sv. 42., 2004.
21. TOMISLAV GALOVIĆ, Pragmatična pismenost: dvojezična i dvopismena kancelarija krčkih knezova Frankapana, u: *Putevima Frankopana*, Primorsko-goranska županija, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2018., 253-256.
22. HRVOJE GIACONI, Prikaz prijedloga idealne rekonstrukcije tlocrta crkve sv. Marije benediktinske opatije na Košljunu, u: *Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci, posebno izdanje, "Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije"*, Rijeka, 1993., 145-147.
23. VLADIMIR P. GOSS, *Predromanička arhitektura u Hrvatskoj*, Andrija Mutnjaković, Zagreb, 1996.
24. VLADIMIR. P. GOSS, *Early Croatian Architecture: a study of the Pre-Romanesque*, Gerald Duckworth & Co. Ltd, London, 1987.
25. ANTE GULIN, Srednjovjekovni stolni i zborni kaptoli na Krku, u: *900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.)- radovi sa znanstvenog skupa*, Krčki zbornik sv. 42 – pos. izd. 36, Baška, 2000., 299-309.
26. STJEPAN IVŠIĆ, JOSIP BRATULIĆ, ZORAN LADIĆ, *Acta Croatica - Hrvatski spomenici*, Knjiga 1, Zagreb, 2017.

27. NIKOLA JAKŠIĆ – NINO NOVAK, Il battistero paleocristiano a Bescanuova (Baška) sull'isola di Veglia, u: *Hortus artium medievalium* 15/2, 2009., 403-410.
28. ANDREJ JANEŠ, Late Antique Rural Complex by the Church of Sr. Chrysogonus in Glavotok (Island of Krk), u: *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 6, 2015., 9-22.
29. IVE JELENOVIĆ, Toponimija dobrinjskog područja na otoku Krku, u: *Hrvatski dijalektološki zbornik* 3, 1973., 151-322.
30. MILJENKO JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.
31. MILJENKO JURKOVIĆ, Crkvena reforma i ranoromanička arhitektura na istočnom Jadranu, u: *Starohrvatska prosvjeta* 20, 1992., 191-213.
32. MILJENKO JURKOVIĆ, Uloga Zadra, Clunya i kneževa Frankopana u promociji romanike na otoku Krku, u: *Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji u svibnju 1992.*, Rijeka, 1993., 177-188.
33. MILJENKO JURKOVIĆ, Pojava romaničke arhitekture u Hrvatskoj, u: *Starohrvatska spomenička baština. Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog 6.-3. listopada 1992.*, Zagreb, 1996., 325-338.
34. MILJENKO JURKOVIĆ, Benediktinci na sjevernom Jadranu, u: *Opatijske crkvene obljetnice: Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u Opatiji 17. i 18. studenoga 2006. god.*, Opatija, 2008., 7-56.
35. MILJENKO JURKOVIĆ, Monasteri insulari dell'archipelago del Quarnero dell'XI e dell XII secolo, u: *Hortus Artium Medievalium* 19, 2013., 205-218.
36. JOSIP KIRINČIĆ – FRANJO VELČIĆ, Darovnica slavnoga Dragoslava, Rijeka, 2000., 55-76.
37. NADA KLAJIĆ, Etnički odnosi u Bizantskoj Dalmaciji (od VII do XII st.), u: *Jugoslavenski istorijski časopis – organ Saveza društava istoričara Jugoslavije* VIII, br. 4, 1969., 23-28.
38. NADA KLAJIĆ, Povijest Hrvata u srednjem vijeku, Zagreb, 1990.
39. GORANKA LIPOVAC, Zaštitna arheološka istraživanja samostanske franjevačke crkve Navještenja Blažene Djevice Marije na Košljunu, u: *Zbornik Pedagoškog*

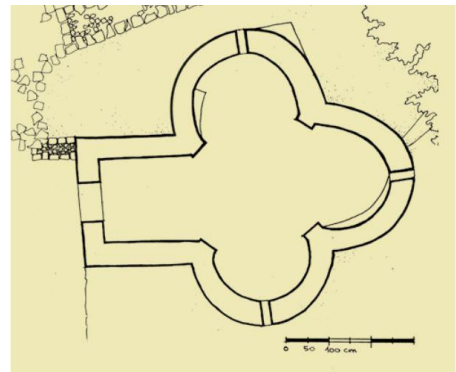
- fakulteta u Rijeci, posebno izdanje, "Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije", Rijeka, 1993., 131-142.*
40. GORANKA LIPOVAC-VRKLJAN, Prilog "čitanju" nekih od nalaza benediktinske opatijske crkve na Košljunu, u: *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 10, 1993., 117-130.
 41. GORANKA LIPOVAC VRKLJAN, RANKO STARAC, Soline – uvala sv. Petra (otok Krk), u: *Annales Instituti Archeologici* III/1, 2007., 97-98.
 42. TOMISLAV MARASOVIĆ, Dalmatia praeromanica: Ranosrednjovjekovno graditeljstvo u Dalmaciji 2.: Korpus arhitekture: Kvarner i Sjeverna Dalmacija, Književni krug, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Split – Zagreb, 2009.
 43. ANDRE MOHOROVIČIĆ, Problem tipološke klasifikacije objekata srednjovjekovne arhitekture na području Istre i Kvarnera, u: *Ljetopis JAZU*, 62 (za 1955. g.), 1957., 486-536.
 44. WERNER MUELLER, Atlas arhitekture 2: Povijest graditeljstva od romanike do sadašnjosti, Golden marketing: Institut građevinarstva Hrvatske, Zagreb, 2000.
 45. NINO NOVAK, Omišalj: tragovi kršćanskog identiteta: arheološka i povijesna svjedočanstva o kršćanstvu Omišlja do 12. stoljeća, Kršćanska sadašnjost, Općina Omišalj, Omišalj, 2011.
 46. IVAN OSTOJIĆ, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, Split, 1963.
 47. IVO PETRICIOLI, Od Donata do Radovana: pregled umjetnosti u Dalmaciji od 9. do 13. st., Književni krug, Split, 1990.
 48. IVO PETRICIOLI, Stilska pripadnost crkve sv. Nikole kraj Nina i crkve sv. Krševana na otoku Krku, u: *Zbornik Tomislava Marasovića*, 2002., 367-373.
 49. MAGDALENA SKOBLAR, Prilog proučavanju ranosrednjovjekovne skulpture na otoku Krku, u: *Starohrvatska prosvjeta* III/33, 2006., 59 – 89.
 50. PETAR SKOK, Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, Zagreb, 1950.
 51. MIRELA SLUKAN ALTIĆ, Povijesna topografija otoka Krka. Slike vremena u zrcalu starih karata, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijesne i društvene znanosti s Područnom jedinicom u Puli, Zagreb – Rijeka, 2016.
 52. ROGER STALLEY, *Early Medieval Architecture*, Oxford University Press, Oxford, 1999.

53. RANKO STARAC, Osnovni rezultati istraživanja opatije sv. Lucije, u: *900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.)- radovi sa znanstvenog skupa*, Krčki zbornik sv. 42 – pos. izd. 36, Baška, 2000., 89-103.
54. RANKO STARAC, Crkva sv. Vida Dobrinjskog – Kutak na osami za unutarnja promišljanja, u: *Krčki kalendar 2000*, Glosa, Rijeka, 2000., 55-59.
55. RANKO STARAC, Najstariji spomenici kulture na području vrbničke općine, u: *900 godina Vrbnika: Zbornik radova sa znanstvenog skupa 14.-16. rujna 2000.*, Bozanić. A. (ur.), Vrbnik, 2002., 35-50.
56. RANKO STARAC, Two examples of rural ecclesiastical architectural continuity of the island of Krk, u: *Hortus artium medievalium 10*, Zagreb – Motovun, 2004., 231 – 236.
57. RANKO STARAC, Najstarije crkve na otoku Krku, u: *Krčki kalendar 2010*, Glosa, Rijeka, 2010., 27-49.
58. RANKO STARAC, Opatija i crkva sv. Lucije u Jurandvoru, Općina Baška, Baška, 2019.
59. BARTUL ŠILJEG, Arheološko istraživanje lokaliteta Mala luka i Baška na Krku 2007., u: *Annales Instituti Archaeologici*, 4/1, 2008., 84-87.
60. PAVUŠA VEŽIĆ, Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru, u: *900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.)- radovi sa znanstvenog skupa*, Krčki zbornik sv. 42 – pos. izd. 36, Baška, 2000., 165-185.
61. PAVUŠA VEŽIĆ, Dalmatinski trikonhosi, u: *Ars adriatica 1*, 2011., 27-66.
62. PAVUŠA VEŽIĆ, Tri romanička trikonhosa, u: *Az grišni diak Branko pridivkom Fučić. Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920.-1990.)*, Malinska, Dubašnica, Otok Krk, 30. siječnja – 1. veljače 2009. godine, Galović, T. (ur.), Malinska – Rijeka – Zagreb, 2011., 213-230.
63. PAVUŠA VEŽIĆ, Memorijske križnog tlocrta na tlu Istre i Dalmacije, u: *Ars adriatica 3*, 2013., 21-52.
64. DANKO ZELIĆ, Nastanak urbanih naselja na otoku Krku, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti 17*, br. 2, 1993., 7-17.

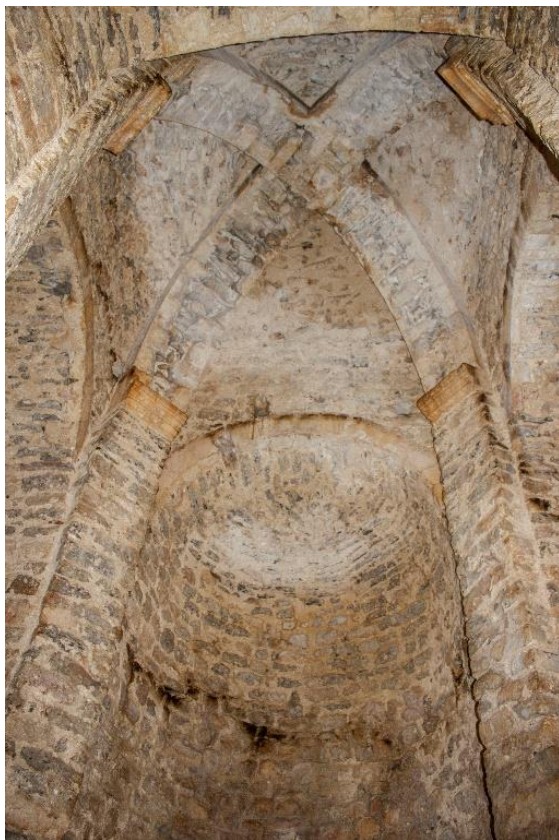
11. Popis priloga

Slika 1. Pročelje crkve sv. Krševana pokraj Glavotoka (foto: K. Čubranić)

Slika 2. Tlocrt crkve sv. Krševana pokraj Glavotoka (izvor: Planoteka Konzervatorskog odjela u Rijeci; preuzeto iz: P. VEŽIĆ, Dalmatinski trikonhosi, u: *Ars adriatica* 1, 2011., 27-66.)

Slika 3. Unutrašnjost crkve sv. Krševana pokraj Glavotoka (foto: K. Čubranić)

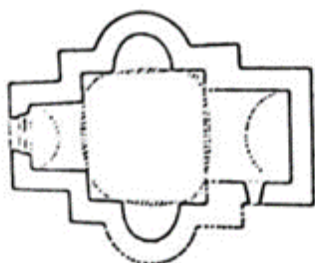
Slika 4. Crkva sv. Krševana pokraj Glavotoka (foto: K. Čubranić)

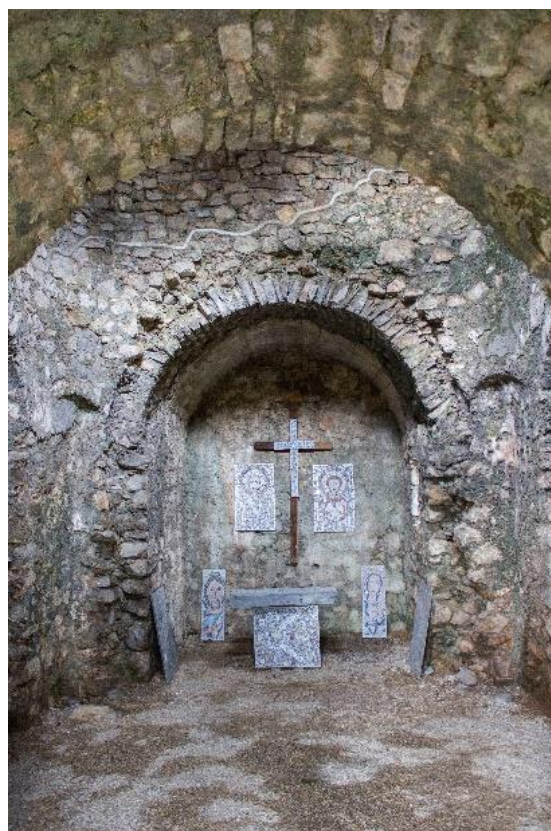
Slika 5. Crkva sv. Donata pokraj Punta (foto: K. Čubranić)

Slika 6. Crkva sv. Donata pokraj Punta prije rekonstrukcijskih zahvata (izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

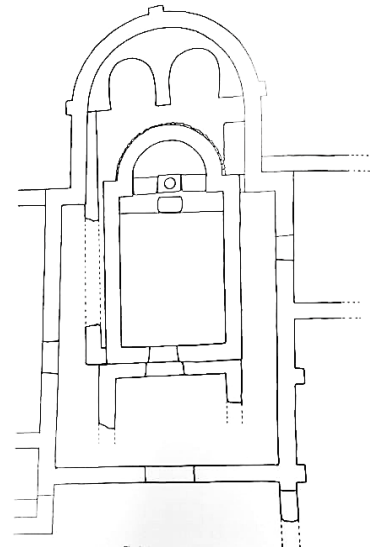
Slika 7. Tlocrt crkve sv. Donata pokraj Punta (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

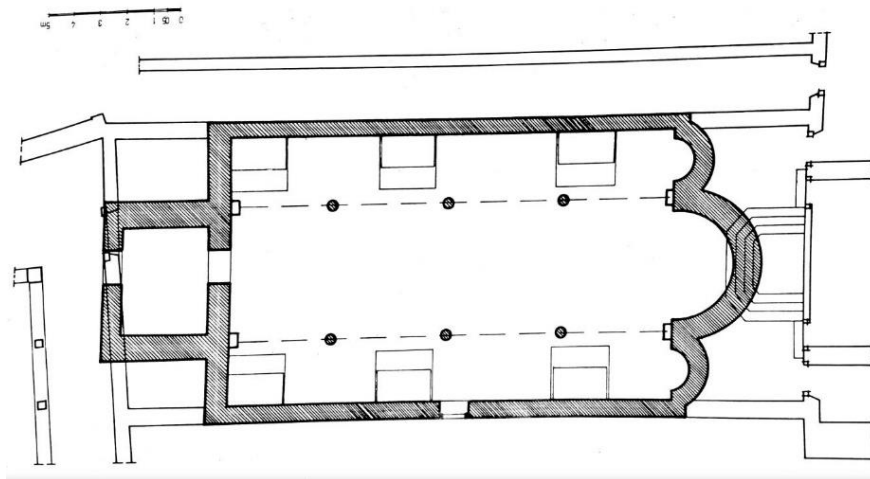
Slika 8. Unutrašnjost crkve sv. Donata pokraj Punta (foto: K. Čubranić)

Slika 9. Crkva sv. Petra na Kanajtu pokraj Punta (preuzeto sa: <http://www.visitkrk.hr/gallery/arheoloski-lokalitet-sv-petar-na-kanajtu/>)

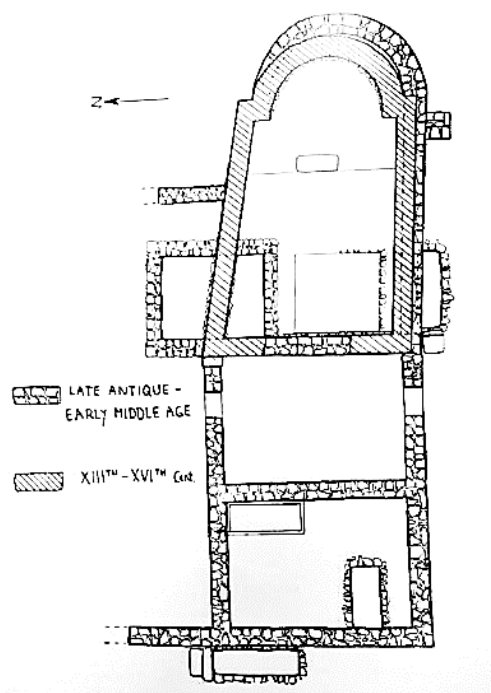
Slika 10. Tlocrt crkve sv. Petra na Kanajtu pokraj Punta (preuzeto iz: R. STARAC, Two examples of rural ecclesiastical architectural continuity of the island of Krk, u: *Hortus artium medievalium* 10, Zagreb – Motovun, 2004., 231 – 236.)

Slika 11. Idealna rekonstrukcija crkve sv. Marije na Košljunu prema Hrvoju Giacconiju (preuzeto iz: H. GIACONI, Prikaz prijedloga idealne rekonstrukcije tlocrta crkve sv. Marije benediktinske opatije na Košljunu, u: *Zbornik Pedagoškog fakulteta u Rijeci, posebno izdanje, "Umjetnost na istočnoj obali Jadrana u kontekstu europske tradicije"*, Rijeka, 1993., 145-147.)

Slike 12 i 13. Crkva sv. Jurja na Maloj Krasi (preuzeto sa: <http://www.visitkrk.hr/gallery/crkva-sv-jurja-na-maloj-krasi/>)

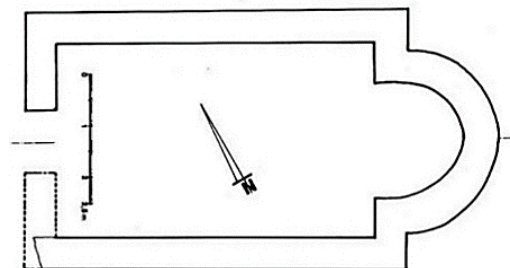

Slika 14. Tlocrt crkve sv. Jurja na Maloj Krasi (preuzeto iz: R. STARAC, Two examples of rural ecclesiastical architectural continuity of the island of Krk, u: *Hortus artium medievalium* 10, Zagreb – Motovun, 2004., 231 – 236.)

Slike 15 i 16. Crkva sv. Nikole na rtu Negrit (preuzeto sa: <https://www.info-krk.com/punat/kultura/334/crkva-sv-nikole-rt-negrit>)

Slika 17. Tlocrt crkve sv. Nikole na rtu Negrit (preuzeto iz: Ž. TOMIČIĆ, Novija ranosrednjovjekovna istraživanja Odjela za arheologiju, u: *Prilozi* 3-4, 1986./1987., 141-173.)

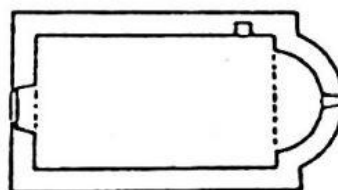

Slika 18. Pročelje crkve sv. Siksta pokraj Linardića (foto: K. Čubranić)

Slika 19. Unutrašnjost crkve sv. Siksta pokraj Linardića (foto: K. Čubranić)

Slika 20. Tlocrt crkve sv. Siksta pokraj Linardića (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

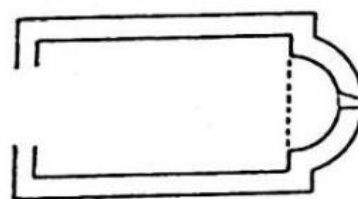

Slika 21. Crkva sv. Nikole pokraj uvale Valbiska (foto: K. Čubranić)

Slika 22. Apsida crkve sv. Nikole pokraj uvale Valbiska (foto: K. Čubranić)

Slika 23. Tlocrt crkve sv. Nikole pokraj uvale Valbiska (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

Slika 24. Crkva sv. Cecilije u Brusćima (foto: V. Malinarić, 1967.; izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

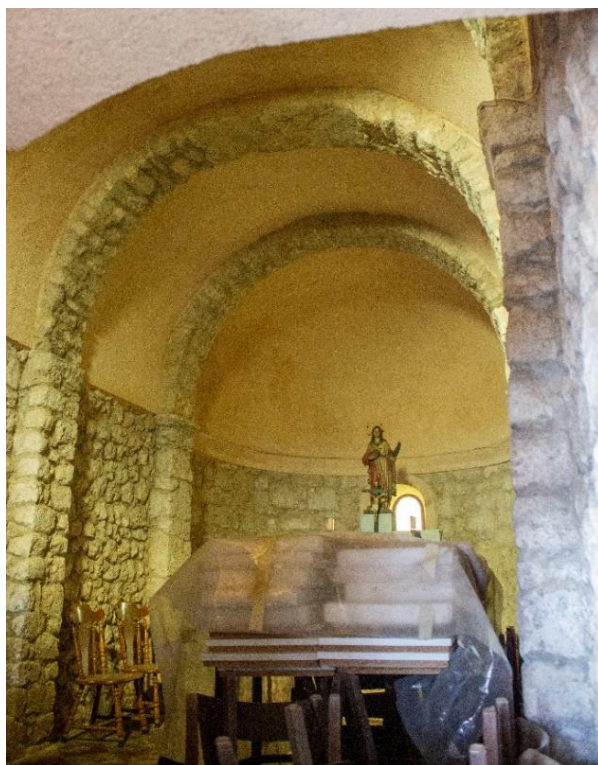
Slika 25. Apsida crkve sv. Cecilije u Brusćima (foto: V. Malinarić, 1985.; izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Slika 26. Ostaci crkve sv. Sofije nadomak Krka (foto: K. Čubranić)

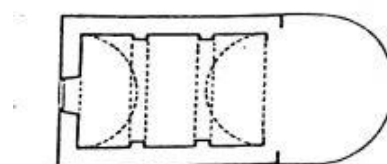

Slika 27. Crkva sv. Lucije nadomak Krka (foto: K. Čubranić)

Slika 28. Unutrašnjost crkve sv. Lucije nadomak Krka (foto: K. Čubranić)

Slika 29. Tlocrt crkve sv. Lucije nadomak Krka (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

Slike 30 i 31. Ostaci crkve sv. Jelene nadomak Omišlja
(foto: K. Čubranić)

Slika 32 i 33. Ostaci crkve sv. Kvirina pokraj Jezera (preuzeto sa: <https://www.info-krk.com/njivice/kultura/432/crkva-sv-kvirina#>)

Slika 34. Crkva sv. Jurja pokraj Jezera (foto: K. Čubranić)

Slika 35. Crkva sv. Jurja pokraj Jezera (foto: K. Čubranić)

Slika 36. Crkva sv. Andrije u Žgombićima (foto: K. Čubranić)

Slika 37. Crkva sv. Jurja pokraj Sabljica (foto: K. Čubranić)

Slika 38. Apsida crkve sv. Jurja pokraj Sabljica (foto: K. Čubranić)

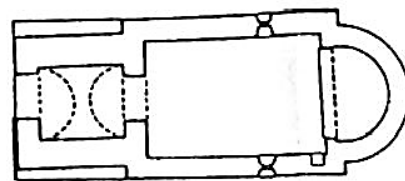
Slika 39. Crkva sv. Vida pokraj Dobrinja (foto: K. Čubranić)

Slika 40. Crkve sv. Vida pokraj Dobrinja prije rekonstrukcijskih zahvata (foto: B. Pilar, 1931.; izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Slika 41. Crkve sv. Vida pokraj Dobrinja prije rekonstrukcijskih zahvata (foto: B. Pilar, 1931.; izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Slika 42. Tlocrt crkve sv. Vida pokraj Dobrinja (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u

Slika 43. Crkva sv. Klementa u Klimnu (foto: K. Čubranić)

Slike 44 i 45. Crkva sv. Filipa i Jakova pokraj Solina (foto: K. Čubranić)

Slika 46. Crkva sv. Jurja pokraj Krasa (foto: K. Čubranić)

Slika 47. Crkva sv. Ivana Krstitelja pokraj Sužana (foto: K. Čubranić)

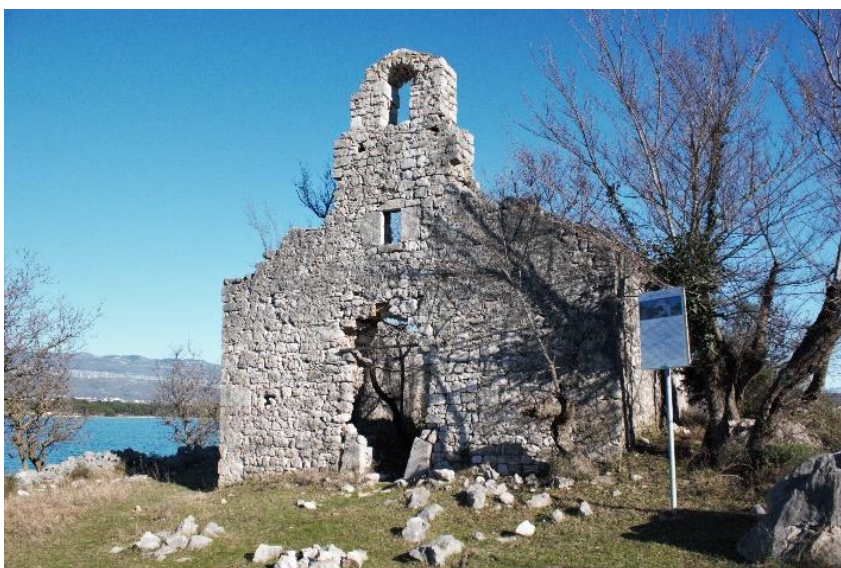
Slika 48. Unutrašnjost crkve sv. Ivana Krstitelja pokraj Sužana (foto: K. Čubranić)

Slika 49. Crkva sv. Ivana Krstitelja prije obnove (foto: D. Krizmanić; preuzeto sa: <https://registar.kulturnadobra.hr/#/details/Z->

Slika 50. Ostaci crkve sv. Jelene pokraj Tribulja (foto: K. Čubranić)

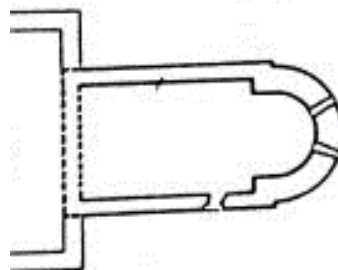

Slika 51. Pročelje crkve sv. Petra pokraj Čižića (foto: K. Čubranić)

Slika 52. Svetište i apsida crkve sv. Petra pokraj Čižića (foto: K. Čubranić)

Slika 53. Tlocrt crkve sv. Lucije nadomak Krka (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

Slika 54. Crkva sv. Mavra nadomak Vrbnika (foto: K. Čubranić)

Slika 55. Crkva sv. Mavra nadomak Vrbnika (foto: V. Malinarić, 1972.; izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

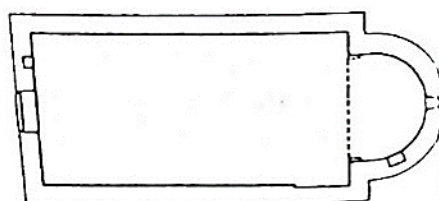

Slika 56. Crkva sv. Mavra nadomak Vrbnika (foto: K. Čubranić)

Slika 57. Crkva sv. Mavra nadomak Vrbnika (izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Slika 58. Tlocrt crkve sv. Mavra nadomak Vrbnika (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

Slika 59 i 60. Crkva sv. Ivana Krstitelja nadomak Vrbnika (foto: K. Čubranić)

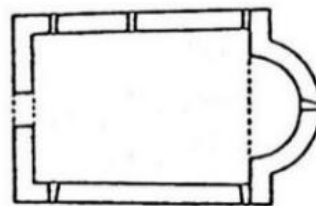

Slika 61. Crkva sv. Jurja pokraj Vrbnika (foto: K. Čubranić)

Slika 62. Apsida crkve sv. Jurja pokraj Vrbnika (foto: K. Čubranić)

Slika 63. Tlocrt crkve sv. Jurja pokraj Vrbnika (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

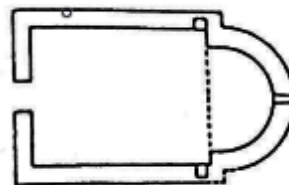

Slika 64. Pročelje crkve sv. Marka blizu Risike (foto: K. Čubranić)

Slika 65. Apsida crkve sv. Marka blizu Risike (foto: K. Čubranić)

Slika 66. Tlocrt crkve sv. Marka pokraj Risike (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

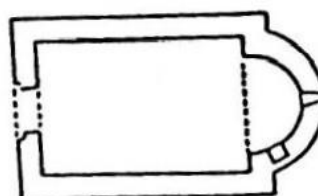

Slika 67. Crkva sv. Krševana blizu Garice (foto: K. Čubranić)

Slika 68. Crkva sv. Krševana blizu Garice (foto: K. Čubranić)

Slika 69. Tlocrt crkve sv. Krševana pokraj Garice (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

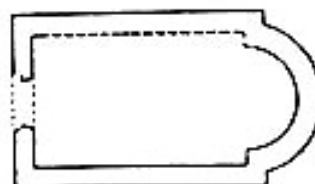

Slika 70. Crkva sv. Kuzme i Damjana pokraj Vrbnika (foto: K. Čubranić)

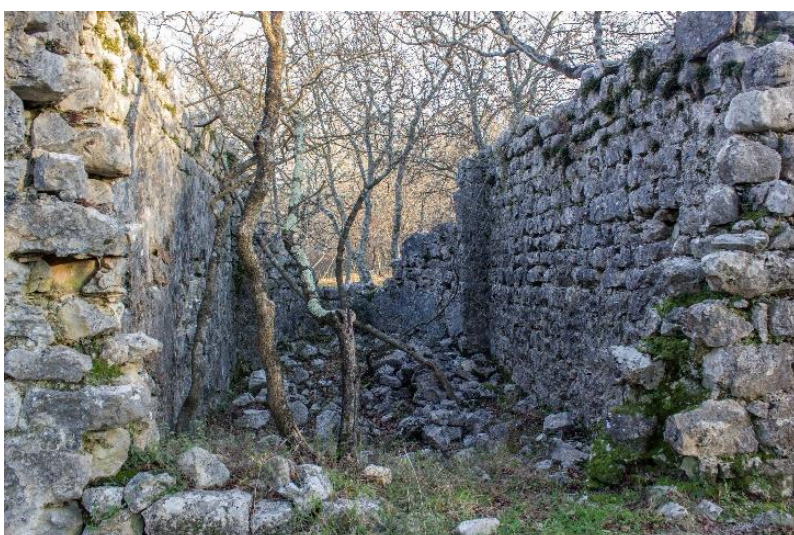
Slika 71. Crkva sv. Kuzme i Damjana pokraj Vrbnika (foto: K. Čubranić)

Slika 72. Tlocrt crkve sv. Kuzme i Damjana pokraj Vrbnika (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

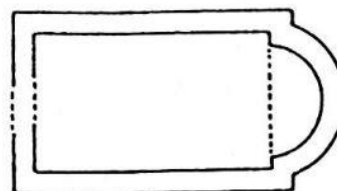

Slika 73. Crkva sv. Petra pokraj Kampilja (foto: K. Čubranić)

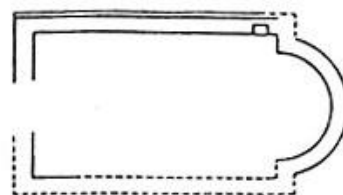
Slika 74. Crkva sv. Petra pokraj Kampilja (foto: K. Čubranić)

Slika 75. Tlocrt crkve sv. Petra pokraj Kampilja (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

Slika 76. Crkva sv. Nikole/sv. Duha pokraj kaštela Gradec
(foto: K. Čubranić)

Slika 77. Tlocrt crkve sv. Nikole/sv. Duha pokraj kaštela Gradec (preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.)

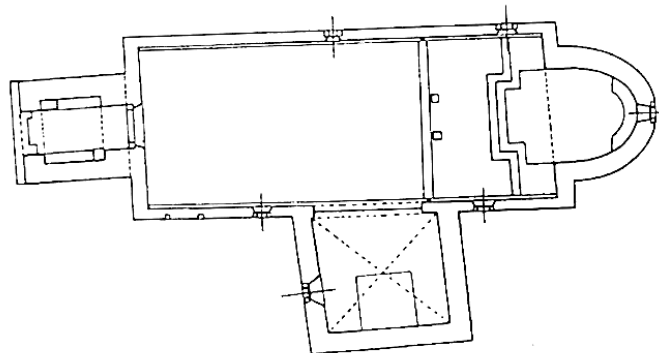
Slika 78. Crkva sv. Lucije u Jurandvoru (foto: K. Čubranić)

Slika 80. Pročelje crkve sv. Lucije u Jurandvoru
(foto: K. Čubranić)

Slika 79. Unutrašnjost crkve sv. Lucije u Jurandvoru (foto: K. Čubranić)

Slika 81. Tlocrt crkve sv. Lucije u Jurandvoru (preuzeto iz: P. VEŽIĆ Arhitektura crkve i pregrade kora svete Lucije u Jurandvoru, u: *900 godina Bašćanske ploče (1100.-2000.)- radovi sa znanstvenog skupa*, Krčki zbornik sv. 42 – pos. izd. 36, Baška, 2000., 165-185.)

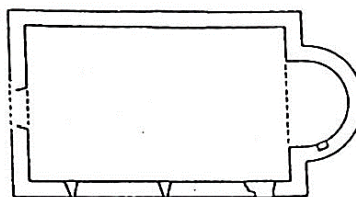

Slika 82. Crkva sv. Duha nadomak Baške (foto: K. Čubranić)

Slika 83. Crkva sv. Duha nadomak Baške (foto: K. Čubranić)

Slika 84. Tlocrt crkve sv. Duha nadomak Baške
(preuzeto iz: M. JURKOVIĆ, Romanička sakralna
arhitektura na gornjojadranskim otocima, doktorska
disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu, Zagreb, 1990.)

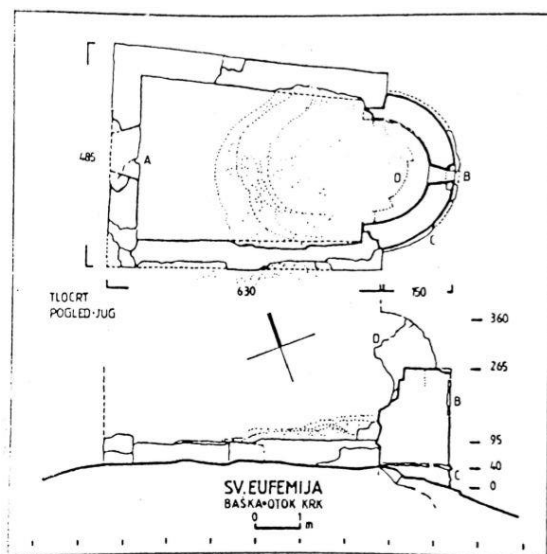
Slika 85. Crkva sv. Kristofora nadomak Baške (foto: K. Čubranić)

Slika 86. Crkva sv. Kristofora nadomak Baške (foto: K. Čubranić)

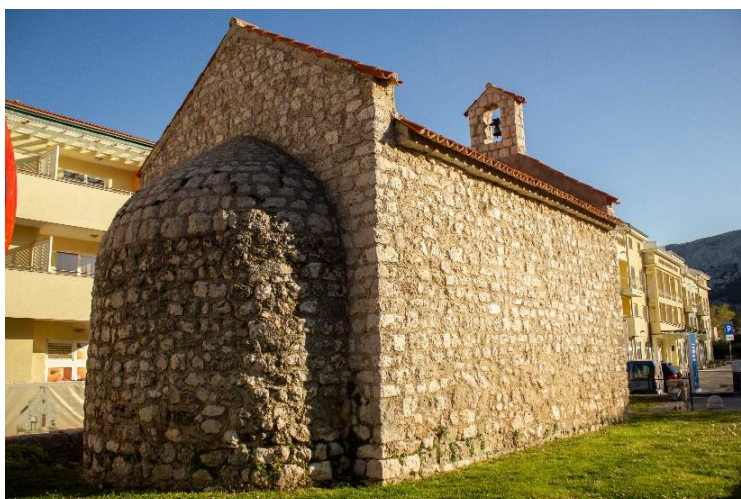
Slika 87. Ostaci crkve sv. Eufemije nadomak Baške (foto: V. Malinarić, 1972.,
izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Slika 88. Tlocrt i presjek crkve sv. Eufemije nadomak Baške (preuzeto iz: V. KARAČ, Romanička crkva sv. Eufemije kod Baške na Krku. Arhitektonska istraživanja, u: *Obavijesti HAD*, br. 3, god. XXIV, 1992., 62-67.)

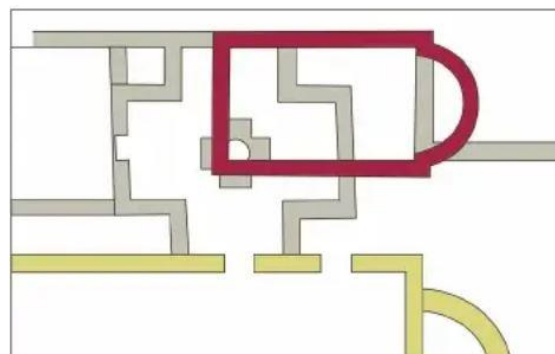
Slika 89. Crkva sv. Marka u Baški
(foto: K. Čubranić)

Slika 90. Crkva sv. Marka u Baški (foto: K. Čubranić)

Slika 91. Unutrašnjost crkve sv. Marka u Baški (preuzeto sa:
<https://www.info-krk.com/baska/kultura/229/crkva-sv-marka>)

■ L'edificio più antico
■ Battistero e strutture appartenenti
■ Chiesa di San Marco)

Slika 92. Tlocrt crkve sv. Marka u Baški (prema A. Matešić; preuzeto iz: N. JAKŠIĆ – N. NOVAK, Il battistero paleocristiano a Bescanuova (Baška) sull'isola di Veglia, u: *Hortus artium medievalium* 15/2, 2009., 403-410.)

Slika 93. Crkva sv. Mihovila u Baški (foto: K. Čubranić)

Slika 94. Crkva sv. Mihovila u Baški (foto: K. Čubranić)

Slika 95. Crkva sv. Nikole u Maloj luci (foto: V. Malinarić, 1972.; izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Slika 96. Apsida crkve sv. Nikole u Maloj luci (foto: V. Malinarić, 1972.;
izvor: Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci)

Slika 97. Ostaci crkve sv. Jeronima pokraj Stare Baške (preuzeto sa:
<http://www.visitkrk.hr/gallery/crkva-sv-jeronima-u-staroj-baski/>)

Slika 98. Ostaci crkve sv. Jeronima pokraj Stare Baške (preuzeto sa: <https://www.info-krk.com/stara-baska/kultura/322/crkva-sv-jeronima>)